

A fordulatok éve

Petschnig Mária Zita, Kéri László -Magyarország Politikai Évkönyve 2005.

E hosszabb tanulmány megpróbálja számba venni a 2004-es esztendő zaklatott eseményei mögött kimutatható összefüggések némelyikének jelentőségét. Nem tartottuk feladatunknak sem a szóba hozott történések pontos dokumentálását, sem az egykorú események részletes bemutatását. Ehelyett az alapvető folyamatok, a hosszabb távon érvényesülő következtetések kimutatására koncentráltunk. Úgy véljük, akik ezt az írást olvassák, pontosan tisztában vannak a tárgyyszerű részletekkel, nem szorulnak rá a krónikásoktól elvárható pontos reprodukció kellékeinek felvonultatására. Ehelyett az alapvető folyamatok, a hosszabb távon érvényesülő következtetések kimutatására koncentráltunk. Az olvasó nem igen fog találni utaló lábjegyzeteket, egyéb forrásokat sem. Talán elhiszi nekünk, hogy ami igazán fontos volt, azt a maga idejében mind lelkiismeretesen feldolgoztuk. Maradt a száraz, de koncentrált analízis. Aki tud, aki szeretne, aki akar – ebből is tanulhat.

Az elmúlt év *szokatlanul sok fordulatot produkált*, lényegesen többet és meglepőbbeket, mint amit az átmenet eddigi másfél évtizede alatt megszoktunk. A fordulatok némelyike hatalmas visszhangot váltott ki, de voltak olyan jellegűek is, amelyek fontosságukhoz képest roppant gyorsasággal merültek el a feledés sűrűjében. Tanulmányunkban e sok fordulatból azokat emeljük ki, amelyekről úgy véljük, hogy megfelelő mértékben és együttesen érzékeltetik 2004 társadalmi-gazdasági-politikai változásainak lényegét. Rendhagyó esztendő volt, váratlan és nagyon is várt eseményekkel fűszerezve, meglepő és kevéssé várt döntésekkel telítődve. A sok-sok fordulat azonban együttesen sem hozott létre olyan viszonyokat, amelyek nyomán azt mondhatnánk: ez volt az igazi fordulat éve.

Az év egészét tekintve természetesen a legnagyobb változást az a fordulat jelentette, amely a miniszterelnök-cserével járt együtt, s az elemzéseket olvasgatva az a benyomásunk, mintha e radikális fordulatot valami jótékony feledékenység jegyében elszigetelnénk a többi változástól. Még feltűnőbb az a tény, hogy bár az egyes fordulatokból bőséggel lehetett volna – idejekorán – tanulni, a hazai politikai osztály hagyományos hibája ismét kiütközött: a nyilvánvaló tévedésekből, kudarcokból való tanulásra képtelenség ezúttal is főszabályként érvényesült.

Írásunk egyik - talán legfontosabb előre bocsátandó - végkövetkeztetése tehát éppen az, hogy a fordulatok lényegét a megértésükre leginkább hivatottak időben kevéssé tudták megérteni. Tanulság volt bőven, viszont kevesebb tanulni vágyó akadt annál, mint amennyire feltétlenül szükség lett volna.

Egy belső kormányzati fordulat

A január elején szabadságáról hazatért Medgyessy Péter statáriális módon – még az első kormányülés előtt – leváltotta pénzügyminiszterét, László Csabát, és helyette – február 15-i belépéssel – korábbi kabinetfőnökét, Draskovics Tibort nevezte ki. A hivatalos közlemény szerint a menesztést az indokolta, hogy az államháztartás 2003. évi hiányának ismertté vált adata 80 milliárd forinttal meghaladta a decemberben előzetesen közöltet. A helyzet azonban ennél gazdaságilag és politikailag is bonyolultabb volt. (A 2003. évi államháztartási hiány addigra ugyanis már megélte a sokadik módosítást, akárcsak a 2002. évi – ezért László Csabát korábban is fel lehetett volna állítani.)

A külföldi befektetők 2003. november végén bekövetkezett bizalomvesztését a jegybank 3 százalékpontos kamatemeléssel próbálta ellensúlyozni, amit költségvetési oldalról is meg kellett támogatni. A számok azonban makacsul nem igazodtak ehhez az igényhez, ezért személyi áldozatra volt szükség. A *kijelölt bűnbak László Csaba lett*, akinek semmi politikai

háttérre nem volt, csak a miniszterelnök tartotta, s aki éppen ezért feltétlen engedelmességgel tartozott a kormányfőnek. Tulajdonképpen *Medgyessy Péternek kellett volna távoznia*, mert az ő felelőtlen, rossz, kivárásokkal taktikázgatni próbálkozó gazdaságpolitikája sodorta el a 2003. évi költségvetést is, és veszélyeztette erősen a 2004. évi teljesítését. László Csaba a végrehajtó szerepét töltötte be, akire a miniszterelnök a saját felelősségét rálőcsölte. Tette azért is, mert így lehetősége nyílt arra, hogy az új lappal indított pénzügyminiszter révén lazítson a számára kellemetlen „munkafeltételeken”. Egyfelől leadta a gazdaságpolitikáért viselt felelősséget - ezt Draskovics Tiborral közölte is -, s így tovább mozdulhatott az általa is megkedvelt elnöki szerep felé. Másfelől anélkül lehetett módosítani a 2004. évi költségvetést, hogy a kormányfő bevallotta volna a költségvetési tervezési munka teljes csődjét, azt, hogy a 3,8 százalékos GDP arányos hiánnyal elfogadott 2004. évi államháztartási tervezet tarthatatlan.

Az új pénzügyminiszter a hiány mértékét 4,6 %-ra emelte, ami akkor nyugtatólag hatott a befektetőkre. Az előző év végén bejelentett 35 milliárd forintos vágást Draskovics Tibor további 120 milliárd forinttal toldotta meg, ami áfával együtt 185 milliárd forintos kiigazítást jelentett. S nem utolsó sorban az új kulcsminiszterrel lehetőség nyílt a 2003. nyarán elkapkodottan bejelentett 2008-as euróvezeti csatlakozási dátum felülvizsgálatára, ami a szigorú kritériumoknak való megfelelés lassúbb, nyugodtabb pályáját vetítette előre.

De nemcsak a költségvetésről volt szó – bár a felszínen mindenki erről fecsegett. A vártnál, a bejelentettnél jóval nagyobb költségvetési hiány mögött a megcsúszott pályájú egész magyar gazdaság húzódott meg, amivel szemben a befektetők joggal fejezték ki bizalmatlanságukat. A jegybank a tömeges kivonulás megakadályozása érdekében emelte meg a kamatszintet –, aminek mértéke arra utalt, mintha összeomlófélben lenne a gazdaság. Erről nem volt szó. A jegybank kétségtelenül túlteljesített, hiszen – mértékadó vélemények szerint – a hosszú lejáratú befektetéseknek csak az öt százaléka mozdult meg.

Ráadásul ez a törés akkor következett be, amikor már kezdtek kirajzolódni a magyar gazdaság javuló fundamentumai. Egy dolog, hogy a nemzetközi befektetők késve realizálták a folyamatokat, akkor kezdték meg a kivonulást, amikor erre már jóval kevesebb okuk volt, mint akár fél évvel korábban. A jegybank azonban napra készen tisztában volt a magyar gazdaságban lezajló folyamatokkal, a javuló tendenciákkal, ami a fundamentumok oldaláról kérdőjelezte meg az MNB 3 százalékpontos emelését. Ezt arra hivatkozva lépte meg a jegybank, hogy enélkül nem látja teljesülőnek a 2005. decemberére kitűzött inflációs célt.

Ilyen értelemben *a 2004-es esztendő már 2003 végén elkezdődött* – a külföldi befektetők jelzése és az arra adott jegybanki válasz nyomán, ami – előre láthatóan – felborította a 2004. évi költségvetést, más oldalról pedig éles megvilágításba helyezte az addigi gazdaságpolitika kudarcát, amennyiben annak eredményeire a külföldi befektetők nemet mondtak. A gazdaságpolitika kudarcáról azonban senki nem beszélt, senki nem mert beszélni, mert az Medgyessy Péter közvetlen kritikáját jelentette volna, és egyben a miniszterelnökkel szembeni bizalommegvonás jele lett volna. Ismét beigazolódtott az, hogy a feltétlen hit, a kétségek nélküli elfogadás, súlyos árat követel magának.

Mint már erre utaltunk, minden politikai fordulat értelmét az adja meg, amennyit az érintettek tanulni tudnak a kikényszerült változásokból. Magyarországon a pénzügyminiszterek cseréje az elmúlt évtizedekben sokkal többet jelentett, mint egyszerű miniszterváltást. A legtöbbször számot tevő gazdaságpolitikai fordulatok kezdetét is jelezte. (Megérné egyszer az elmúlt tizenöt-húsz év kormányzat-történetét abban a metszetben áttekinteni, mikor, melyik pénzügyminiszter lépett, s kinek a helyére, miféle következményekkel...) Draskovics belépője, s a folytatás nem volt éppen rossz. Sőt. Végző soron nemcsak megnyugtató megoldásnak tetszett, de a kormányzat egészében is előbb-utóbb

tudatosodni kezdett a lényegesen szigorúbb, feszelesebb pénzügypolitika határozott kezdete. Mégis, úgy véljük, az új pénzügyminiszteri belépő lehetőséget teremtett volna arra, hogy a korábbiakhoz képest sokkal szélesebb politikai felületen tudatosítsák egy határozottan új, számos lényeges ponton megváltoztatandó gazdaságpolitika szükségességét. Ezt a lehetőséget akkor elszalasztották, pontosabban akkor is elszalasztották – a Medgyessy-kormány alatt sokadszor.

Évadnyitó beszéd – meglepetésekkel

A miniszterelnök - tartván magát előzetes ígérétehez -, ebben az évben is megtartotta a parlamenti szezonnyitás napjához kapcsolt, általános politikai értékelő beszédét. Nem állítható, hogy fellépését nem előzte meg az átlagost jóval meghaladó szintű várakozás, hiszen az év elejei interjúkból, valamint a kormányfői környezetből folyamatosan kiszivárgott hírek alapján arra lehetett következtetni, hogy Medgyessy Péter fordulatértékű bejelentéseket fog tenni. Szűkebb körben már negyedéve készültek rövidebb-hosszabb stratégiai elemzések és javaslatok arra nézve, hogyan kellene alapvetően megújítani a kormányzati munkát a ciklusidő második felére. Nemcsak a gazdasági helyzet indokolt volna látható és látványos fordulatot, de a közelgő uniós csatlakozás történelmi dátuma, majd pedig a nyári erőpróba, az uniós választás is azt igényelte, hogy kormányzati oldalon a korábbiakhoz képest határozottabb, nagyobb társadalmi támogatottsággal kecsegtető fellépéssel alapozzák meg a politikai évad kezdetét. A várakozások felől tehát lett volna fogadókészség, a kínálat azonban több mint meglepőre sikeredett.

Medgyessy Péter váratlanul olyan, mondhatni alkotmányreform-ízű javaslatcsomaggal állt elő, amellyel tényleg sikerült mindenkit meglepnie. Javaslatai nem voltak teljesen elképzelhetetlenek és vadonatújak. Hiszen mind a közvetlen elnökválasztás, mind a kisebb parlament, mind pedig a kétkamarás képviseleti szisztéma kérdései az elmúlt tizenöt évben újból és újból megfogalmazódtak – hol komolyabb, hol komolytalanabb formákban. (A javaslatok között szerepelt egy olyan pont, amely több volt, mint meglepő idea. A pártharcok magas társadalmi elutasíthatóságára, valamint az uniós választások kivételes történelmi szerepére tekintettel a miniszterelnök úgy vélte, hogy a meghatározó pártoknak közös európai listával kellene indulniuk a júniusi választásokon. Ezen gúnyolódott a későbbiekben - némi alappal - a politikai sajtó egy része úgy, mint az Európai Hazafias Népfront ötletén.)

Mindenki azt kezdte feszegetni, miért éppen most váltak a miniszterelnök számára égetően sürgőssé a közjogi berendezkedés mélyreható reformját érintő lépések. Különösen érdekessé vált mindez néhány nap múltán, amikor az is kiderült, hogy a kormányzó párt sem volt beavatva a kormányfő innovációiba, a kisebbik koalíciós partner pedig kifejezetten ellenezte a javaslatokat. Többen meg is fogalmazták abbéli gyanújukat, miszerint Medgyessy Péter az elnöki kormányzás felé vette az irányt, de a következő hetek közéleti vitái során maga a miniszterelnök sem igyekezett eloszlatni e félreértés alapjait. Sőt, némileg szokatlan módon, hetekig kitartott az ötletei mellett. Tény, azt feltétlenül elérte, hogy a közfigyelem hosszabb idő után megint csak a kormányzati kezdeményezésre irányult, ami javított is valamit személyes megítélésének tartósan csökkenő trendjén. S amíg volt energiája, türelme kitartani kezdeményezései mellett, addig el is tudta érni, hogy körülötte forogjon a mindennapi politikai élet.

Március elsején Medgyessy Péter találkozót kezdeményezett Orbán Viktorral, ami fordulatértékűnek bizonyult. Igaz, e találkozó része volt annak a sorozatnak, amelynek jegyében a kormányfő sorra tárgyalt a volt miniszterelnökökkel, ám ez az alkalom nagyon látványosra sikeredett. Mindenekelőtt azért, mert vendégét láthatóan teljesen letaglózta az a tény, hogy e – négy szemköztinek gondolt – beszélgetés a lehető legszélesebb nyilvánosság előtt zajlik le. Kamerák, fotósok, újságírók hada előtt kellett kettőjüknek eszmét cserélni az

ország dolgairól. Kétségtelenül, roppant kínos és szokatlan helyzet volt ez, amit mind a két tábor a későbbiekben a maga szempontjai szerint értelmeztetett. A kormányzati hívők Medgyessy Pétert látták jobbnak és úgy hitték, hogy korábbi javaslataihoz képest a találkozón megfogalmazott új ötlet, a nemzeti lobbitanács - amely külföldön hangolná össze a magyar érdekek képviselőit –, azt sejteti, mintha a tavaszi politikai nagy szezonra további tervek is lennének még. Orbán Viktor táboráé viszont úgy értékelte e váratlan találkozót, mint ahol a vezérüket törbe csalták, s ő éppen legjobb adottságait illetően mondott csődöt – önhibáján kívül. Az nem volt tagadható, hogy a híresen tehetséges vitapartner nem tudott mit kezdeni a kényszer-szülte nyilvános szereplés lehetőségével, ám az sem volt vitatható, hogy mozgásterét nem éppen egyértelmű eszközökkel korlátozták.

Egy hónapnyi magányos küzdelem után úgy tűnt, mintha a kormányfő tényleg kezébe vette volna a hazai politikai folyamatok vezérlését. Ám akadt három olyan, szembetűnő mozzanat, amelynek tanulságai már eleve megelőlegezték e kitörés korlátozott mivoltát.

A miniszterelnöki pozíció mögötti politikai háttérről kiderült, hogy sokkal esetlegesebb és törékenyebb annál, mint ahogyan ezt korábban sejtetni lehetett; s Medgyessy Péter feltehetően ebből a helyzetből próbált meg előre menekülni. A javaslatok azonban nagyon is pótcselekvés-jellegűnek hatottak, mivel a politika és a közélet egészen másutt látta a kormányzati feladatok sűrűjét, várta ugyan a határozott kormányzati szándékokat, de azt mindenekelőtt a gazdaságpolitikában. S végül e javaslatokkal a közjogi populizmus olyan terepe vált fontossá, amelynek elismertségét a kedvező közvélemény-kutatási adatokkal ideig-óráig vissza lehetett ugyan igazolni, de nagyon nehéz volt összhangba hozni a rendszerváltás másfél évtizedének nehezen elfogadott alapértékeivel. Lehetett azt mondani, hogy a lakosság döntő többsége a kormányfő mellett áll, de nagyon is kérdéses volt e támogatottság, mert a politikai osztály, a szakértői garnitúra, a média nagy része nem tartozott az egyértelmű támogatók közé.

Valószínűleg, ma már plátóinak tekinthető a felvetés, kinek és mit kellett volna tanulnia a miniszterelnök tavaszi kísérletezéseinek felemás tapasztalataiból. Mégsem haszontalan, ha legalább azokat a dilemmákat listázzuk, amelyekből a későbbiek során is érdekes következtetések vonhatóak le. Mikor állhat elő egy miniszterelnök önálló politikai javaslatokkal? Mi lehet az az alkalom és időpont, amikor abban reménykedhet, hogy a nagymértékű politikai magány, a hatalmi erőterben való magára maradottság ellenére is sikerre viheti ötleteit? Lehetséges-e megfelelő partnerek, előre kalkulálható támogatók nélkül eredményt elérni? Csak a szóban forgó példánknál maradván: Medgyessy Péter javaslataihoz legalább arra szükség lett volna, hogy a leginkább érintett miniszterek másnaptól konkrét, tárcaszintű intézkedésekre lefordítható módon támogassák miniszterelnökük ötleteit. Erről szó sem lehetett, mert semmi nem volt előkészítve. (E sorok írója ezekben a hónapokban a legkevésbé sem tarthatta magát tájékozatlannak a kormányfő közvetlen környezetében folyó reform-előkészületek ügyében. November eleje és január vége között tucatnyi olyan szűkebb körű megbeszélésen vettem részt, ahol a kabinet két-három tagja a kormányfővel együttesen készítette elő a 2004-re tervezhető stratégiai változások tartalmát. Készült is három-négy vitaanyag, s a februári beszéd előtt kb. két-három héttel úgy tűnt, mintha Medgyessy Péter vállalkozna az egyszemélyes nyitás erőpróbájára. Ehhez képest februári javaslatai olyan jellegűek voltak, amelyekről egy árva szó nem esett e több hónapos műhelymunka során, viszont az ott leírtakból szinte semmi sem került be a nyilvánosságra került ötletekbe...)

Mindezen ellentmondások ellenére is úgy tűnik, van min eltöprengeni. Nemcsak azon, hogy a közvélemény jelentős hányada néhány hétig meglehetősen jól fogadta az előkészítetlen javaslatok némelyikét. Hanem azon is, hogy a kormányfő által felvetett nemzeti lobbitanács talán az a fajta meglátás volt, ami túlzottan korán jött, de ettől még nagyon is életképes és

fontos intézmény lehet. Talán az első évforduló ürügyén elővehető lenne, úgysem emlékszik rá senki...

Medgyessy Péter államférfinak és történelmi jelentőségűnek szeretett volna látszani olyan helyzetben, amikor ennél jóval prózaibb jellegű, napi kormányzati kihívások sorozatára kellett volna rendre válaszolnia. A tavaszi fordulat-kísérlet konklúziójaként némi cinizmussal azt vonhatjuk le, hogy a kormányfő szerencséjére egy egészen más jellegű, szándékú és irányú populizmus még az előtt törölte ki a közéleti emlékezetből a februári ötleteket, mielőtt annak az ellenkező hatásai fölülkerekedtek volna. Bejelentkezett ugyanis a konkurens populizmus – ezúttal jobbról.

Petícióval a fordulatért

Március 27-én, amikor Orbán Viktor, pártelnök ünnepélyesen bejelentette a Fidesz szövetséggé alakulásának lezárását, egyúttal megfogalmazta a programot is a szövetségi gyűlés „munka, otthon, biztonság” hármas jelszavának szellemében. Meghirdette a költségvetési törvény módosítását célzó nemzeti petíciót, amelyre egymillió választópolgár aláírását várta. Megint az *utca oldaláról kívánta megtámadni a kormányt*, ezúttal olyan szélső baloldalinak minősülő követelésekkel, amelyek hatásaiban tökéletesen ellentmondtak az éppen folyó Fidesz-kampánynak. Annak, amely a nemzet eladósításával vádolta a Medgyessy-kormányt. (A családi levélszekrényekbe bedobott reklámcédulákkal és a mellékelt ál-csekkkel, valamint adósságóra felállításával rémisztgették az uniós választásokra készülő országlakókat.)

A *petíció* aláírói egyébiránt nem kevesebbet követeltek, mint a gyógyszerárak és a közüzemi díjak befagyasztását (és általában az áremelkedés megállítását), európai szintű béreket és nyugdíjakat, a munkanélküliség felszámolását, a gyárbezárások megakadályozását költségvetési támogatásokkal, a kis- és középvállalkozások adóterheinek érzékelhető mértékű csökkentését, elégséges juttatásokat saját otthona megteremtéséhez mindenkinek, a gazdák kielégítő nagyságú támogatását és végül: mindenféle privatizáció befagyasztását.

Ez a program az eladósodás lehetséges felpörgetésén túl azt jelentette, hogy a Fidesz által kovácsolt új szövetség teljesen elfordul a felelős szakmai politizálástól, és a jobboldal nevében folytatott politizálást a társadalmi követelések felhergelésével a szélsőséges populizmus irányába viszi el. A tanulságok összegzésekor azonban nem állhatunk meg ezen a szinten. Mind az MSZP, mind pedig a kormányzati kommunikáció tett néhány kísérletet arra, hogy kimutassák a petícióban rejlő javaslatok megalapozatlan, inkonzisztens és tarthatatlan jellegét. Nem állítható, hogy a jobboldali táborban bármiféle sikereket el tudtak volna érni mindezzel, igaz, ez nem is lehetett volna reális cél. Az már inkább, hogy a hazai média kevésbé tábor-kötött szegmenseit – pl. a kereskedelmi rádiókat, tévéket -, valamint a leendő szavazók közepe elhelyezkedő, nem túlzottan elkötelezett csoportjait legalább folyamatos kételyekre szorítsák. De ez nem volt túlzottan sikeresnek mondható. Nem kevésbé azért, mert a pártoktól független szakértők véleménye mindinkább kiszorul a médiatérből, helyüket a politika foglalta el, amelynek állításai a kívülállók számára hittételi kérdésekké egyszerűsödnek le, és a hatásuk is ennyi.

Mindennek az adja meg a jelentőségét, hogy a kormányon lévők a későbbiekben szembesülni voltak kénytelenek azzal a ténnyel, hogy a Fidesz vezetőit e relatív siker, s a mérsékelt szakmai kudarc inkább csak megerősíthette abbéli meggyőződéseikben, miszerint nemcsak érdemes, de kifejezetten gyümölcsöző is a szociális demagógiával való kacérkodás. A jövő évi választások előtt kifejezetten lényegbe vágónak tűnik az, hogy a baloldalon képesek lesznek-e valamit tanulni a petícióval szembeni eredménytelen küzdelmekből. S ennek a lényege az lesz: hogyan tudnak eredményesen érvelni az érdektelenek milliós

csoporthai előtt; a saját híveket meggyőző magyarázatokkal való meglepedettség mindenképpen kevés lesz. Meg kell tanulniuk hatékonyan elmondani érveiket másféle hazai politikai közösségek nyelvén, észjárásai szerint is, s e körök meggyőzésében teret kell engedniük a független szakértői véleményeknek is.

Egy fordulat, aminek a tényleges jelentőségét alig vettünk észre

Későbbi korok krónikásai számára egészen bizonyosan 2004. május elseje lesz az újkori magyar történelem legfontosabb dátuma. Hazánk végre teljes jogú tagjává válhatott az európai közösségnek. Sokan reménykedtek abban, hogy a magyar politikai osztály alkalmas lesz arra, hogy e kivételes napot többféle értelemben is történelmi fordulattá változtassa. Részben azért, mert az eltelt másfél évtized szakadatlan változásai számos területen csillapodni látszottak, s így nem volt megalapozatlan az a várakozás, hogy az új, történelmi kezdetet össze lehet kötni a rendszerváltás bizonyos szimbolikus mérleg-megvonásával. Számot lehetett volna vetni mindazzal, hogy meddig jutott a magyar nép a rendszerváltás folyamatában, mit végzett el, miben tévedett, s mi az, amit valamennyiünk közösen megoldandó hátralékként könyvelhetünk el.

Másrészt az új minőség, az egyenrangú tagsági viszony eleve arra felé kellett volna, hogy fordítsa mindenki figyelmét: mi az, ami a csatlakozás után mindannyiunkra vár. Ritkán adódik ennyire kivételes pillanat, amikor a programszerű politizálás hitelesen válhat emelkedetté, távlatossá, és egy egész népet összefogóvá. *Ezt az egyszeri esélyt is sikerült 2004 tavaszán elszalasztani.* Helyette kaptunk valami háromnapos majálist, fesztiválos-utcabálos egyveleget, amikor egy hosszú hétvége erejéig mindenki megtalálhatta a maga nyilvános szórakozási igényének megfelelő rendezvényt – csak éppen a dátum történelmi jelentőségét nem sikerült olyan erejűvé tenni, amelyet az valóban megérdemelt volna. A politikai életben a szakadatlan kisszerűség legfeljebb felfüggesztődött két napra, de megváltozni sajnos nem tudott. Az éppen kormányzó kivételes lehetőséget szalasztottak el önmaguk újra legitimálására, mutatis mutandis elmondható ugyanez az ellenzéki oldalról is.

Az Európai Unióhoz való csatlakozástól 2004-ben senki józanul gondolkodó nem várt csodát. A félelmek halmaza sokakban meg is haladta a reményét. Amit azonban a társadalom május elsejét követően hamarosan megismerhetett, az a további liberalizáció nyomán megjelenő olcsó szlovák tej- és tejtermékek, olcsóbb német sörök, olcsóbb importgyümölcsök. Drágult viszont a cukor, a dohányáru, a szeszesital és a személygépkocsi. Nem következett be azonban sem a tömeges külső munkahelyváltás, sem az elvándorlás. Az EU-források felhasználására irányuló pályázatok száma és sikerességének mutatója viszont azt jelezte, hogy – az előzetes aggodalmakkal ellentétben – a támogatásra éhes vállalkozók megtanultak pályázni. Az év második felében végre meglódultak a külföldi működőtőkésbefektetések is, amelyeket már az EU-n belüli tagság piaca és biztonsága motivált.

Mindazonáltal nem kellene olyan könnyen beletörödni abba a politikai mulasztásba, amit a hazai politikai osztály ekkoriban egyetemlegesen elkövetett. Ez a nap még a következő egy-két-öt-húsz évben is az újkori magyar történelem egyik legkitüntetettebb pillanata lesz. Éppen ezért, nem ártana azon eszelni, hogyan lehetne 2005. május elsejét, avagy még inkább: 2006 május elsejét, a kampány legutolsó pillanataiban olyan méltó, *össz nemzeti emlékezési momentumá, felemelő, öntudatot és tartást teremtő nappá tenni*, ami – s ez letagadhatatlan, - mindig is azoknak teremt kedvező lehetőségeket, akik éppen kormányon vannak. 2006. májusa még egy ilyen, éppen-pillanat lesz/lehet.... Sapieni sat. Azért, mert egyszer nem sikerült kellő mértékben, mélységben szituálni egy kivételes történelmi pillanatot, még nem ok arra, hogy ez a hiba kötelezően megismétlődjön. Lehetne minden évben ahhoz hasonló Európa-napot teremteni, amivel pl. a főváros és Demszky Gábor kísérletezett éveken keresztül, ahogyan az utolsó szovjetkatona távozását június 19-én – méltóan - megünnepelték.

Fordulat az erőviszonyokban

Június 13-án először tartottak Magyarországon uniós választást, amelynek eredménye nem okozott nagy meglepetést, de jelentős belpolitikai fordulatok kezdetét jelentette. A lakosság nagy részét ugyan nem sikerült meggyőzni e szavazás merőben eltérő és kivételes jellegéről – igaz, a pártok nem is törekedtek erre -, de a közvélemény-kutatásokban jó ideje megmutatkozó tendenciákat ezúttal olyan nagy mintán lehetett igazolni, amelynek eredményét a továbbiakban nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A *Fidesz meggyőző fölényrel nyerte meg június 13-át*, s a két kis párt is képes volt szimbolikusan megmenteni saját - későbbi – reményeit. Az eredmények egyik olvasata tehát az lehetett, hogy az uniós választásokon megtört a kétpárti váltógazdálkodás felé tartó trend, és esetleg arra is nyílik valami esély, hogy 2006-ban a legutóbbi négypárti felállás stabilizálódik. S amíg a négy párt közül hárman is sikeresnek hirdethették magukat, addig a szocialistáknak egyedül kellett a vesztes szerepét vállalniuk. Kampányuk is sikertelen volt, egykori bázisuk vészesen fogyni kezdett, páratlannak tartott szervezetségi erejükből semmi sem igazolódott vissza. A választások előtt hangoztatott várakozásaikhoz képest mindenképpen nagy volt ez a kudarc, ráadásul a politikában a szimbolikus erejű tényeknek bizonyos helyzetekben önmagukon jóval túlmutató jelentőségük van. Ebben az esetben pedig az a fajta interpretáció, miszerint a júniusi Fidesz-eredmény 2006-ban akár elsöprő és egyedüli győzelmet, kétharmados többséget is jelenthetne, bár szakmai szempontból erős túlzásnak minősült, de mégis számolni kellett vele. Azzal, hogy a 2006-ig hátralévő két év politikai érvrendszerében az uniós választás eredménye megkerülhetetlenül jelenlévő, politika-formáló tényezőként hat.

A szocialista vereség meglehetősen alacsony részvétel mellett történt, azaz megdőlt az a politikai mítosz, miszerint az alacsony részvétel eleve a jóval szervezettebb baloldalnak kedvez. Volt tehát min töprengeni, s volt mit kibeszélni a szocialista vezetőknek. Néhány napnyi hezitálás után a színpalak mögötti küzdelmek első áldozata a párt elnöke, Kovács László lett, aki bejelentette, hogy nem fog indulni posztjáért az októberi kongresszuson. S ahogyan erre számítani lehetett, szinte azonnal megkezdődött, *virágjába borult a nyílt utódlási harc*. Amióta az MSZP megalakult még sohasem foglalatostkodott a média, az elemzők tömege annyit a szocialistákkal, mint 2004 nyarán. Cikketek, interjúk, javaslatok, elemzések százait lehetett olvasni június közepétől augusztus közepéig arról, hogy mi várható a kormányzó pártnál.

Elnökök, jelöltek, önjelöltek tucatjai járták az országot és a stúdiókat, ráadásul ez a lázas agitáció összekapcsolódott azzal a fejleménnyel, hogy Hiller István közreadta pártja leendő programjának vitairatát. A nagy politikai hangzavarban számos platform, csoportosulás, lobbicsoport hallatta szavát, s nem tűnt nagy bátorságnak úgy vélni, hogy az MSZP soraiban ezen az őszön talán több is történik, mint a szokásos elnökváltással járó újraigazodási hullám, esetleg tényleg választ keresnek évtizedes, megoldatlan gondjaikra is. A nyilvános küzdelmek anarchikussá válásának azonban egészen váratlanul vetett véget egy olyan fordulat, amely az év legnagyobb politikai meglepetése lett. *A pártválság pillanatokon belül kormányzati válsággá fordult át*, ami nem volt előzmények nélküli, sőt utólag az is pontosan nyomon követhető, hogy számos figyelmeztető jele volt már június 13-a után is. Mégis, az események gyorsasága, a döntésre hivatott csoportok és személyek látszólagos felkészületlensége, a világos politikai beszéd hiánya, a sokoldalú bizalomhiány együttesen produkáltak olyan méretű és mélységű belpolitikai válságot, amelyre az elmúlt tizenvalahány évben nem volt példa hazánkban.

Kormányfordulat: bukás és megoldás-keresés

Utólag visszatekintve és végiggondolva: a kormányválság időpontja nem is volt annyira váratlan. Nyáron minden politikai tényező arra készült, hogy az őszi szezonkezdetkor a maga szája íze szerinti politikai fordulat kezdeményezője legyen. A Fidesz szerette volna nyári győzelmét folyamatos politikai előnnyé transzformálni, s érthető módon abban volt érdekelt, hogy a megváltozott erőviszonyok ténye kerüljön a középpontba. Az MSZP szerette volna, ha az őszi tiszt- és programújítással legalább a versenyképes partner szerepkörébe visszaküzdí magát. A két kisebb párt arra törekedett, hogy a nagy nehezen kikínlódott önállóság látszatait fokozatosan valóságos önállósággá alakítsa át. A miniszterelnök pedig szerette volna ott folytatni, ahol a tavasz derekán kiszaladt a kezéből az irányítás: bebizonyítani önálló politikai-hatalmi tényezővé válásának eltökélt szándékát. Július végétől rendre célzott az őszi, nagymértékű személyi és strukturális átalakítás elkerülhetetlen mivoltára. Az nem állítható, hogy egyes lépéseiből valamint hangoztatott elveiből kihámozható lett volna valamiféle átgondolt és következetes kormányzati filozófia, de az mindenképpen, hogy a várható változások esetleges veszteseit - a tényleges szándékokon messze túlmutatóan - sikerült alkalmilag egyetlen táborba ösztönöznie.

A kormányzati oldal párt- és egyéb vezetői a nyár végén már csak egyetlen dologban tudtak egyetérteni: meg kell próbálni a Medgyessy-nélküli kormányzást még mielőtt végleg elveszítenék 2006-os újraválasztási reményeiket. Félelmeiket nemigen sikerült artikulált alternatívák jegyében feldolgozni, igaz, magával a leginkább érintettel sem igyekeztek azt megosztani. A végeredmény olyan fejtelkenedésben csúcsosodott ki, amelynek fontos részleteiről valószínű, még nagyon sokáig nem lesz pontos képünk. A lényeg azonban nagyon is világossá vált: megszabadulni a kormányfőtől – bármi áron, s minél előbb olyan utódot találni, aki legalább pillanatnyi megoldást jelenthet. Ezen a ponton egészen váratlanul vált *sorsdöntő politikai tényezővé* az a faktor, amellyel senki sem számolt kellő komolysággal: a szocialista párt belső, rejtett világa, a tagság, valamint a különböző szintű vezetőtestületek addig elfojtott csalódottsága és kiútkeresési eltökéltsége.

A részletek taglalását mellőzve csak arra utalhatunk – és ennek a későbbiek szempontjából még igen nagy jelentősége lehet -, hogy augusztus 18-25. között, néhány napon belül *jelentősen megváltoztak a belső viszonyok a szocialista pártban*. Ennek következtében nemcsak Gyurcsány Ferenc egyértelmű és hangos győzelme vált lehetségessé, hanem bizonyossá lett az is, hogy az októberi tisztújítás győztesei azok lesznek, akiknek leginkább elhiszik a gyökeres váltás szándékát. Ezért az augusztus 18. és az október 15. közötti nyolc hét nagymértékű változásait érdemes és szükséges egyetlen értelmezési keretben megmutatnunk.

A szocialista párt - végveszélyt érezve – megtette mindazokat a személyi, generációs és szimbolikus változtatásokat, amelyek kivitelezését csaknem másfél évtizede halogatta már. Első pillantásra mindez legfeljebb csak a nagyobbik kormányzó párt belső világára kiható fordulatnak tetszett, ám nem kellett nagyobb jóstehetség annak előre jelzéséhez, hogy ez *vadonatúj belpolitikai és versenyfeltételeket teremt* az összes többi szereplő számára is. Legfeljebb abban lehet különbség, hogy melyikük mikor, s milyen felismerések jegyében reagál a változásokra.

A Fidesz néhány hétig – némi joggal – azt hihette, hogy az elhúzódó kormányválság, s a nagyarányú kádercserék első számú haszonélvezőjévé válhat, ám ezt a kegyelmi időszakot nem sikerült kellő termékenységgel felhasználnia. Nagyon hamar bebizonyosodott, hogy az új kormányfővel kapcsolatos korábbi – másfél éven keresztül folyamatosan gyakorolt – imázsromboló támadások ezúttal nem hozzák meg a várt sikereket. A párt vezetői viszonylag hamar érzékelték e kudarcot, s keresték azt az alkalmat, amikor a nyár végén elveszített

politikai kezdeményező szerepet újból visszavehetnék a láthatóan szüntelen aktivitást produkáló új miniszterelnöktől. A lehetőséget végül egy olyan fordulat nyitotta meg, amelynek valóságos veszélyeivel a hazai politikai életben talán senki sem volt kellő mértékben tisztában.

Nem állítható, hogy cikkek, elemzések százai nem foglalatostkodtak volna kielégítő terjedelemben e szokatlan, s az egész tizenöt év változásaihoz képest is rendhagyó változással. Mégis, nem árt szembesülnünk azon *kérdések sorával sem, amelyeket ezekben a hetekben sem sikerült rendesen föltenni, nemhogy megválaszolni....*

- Az augusztus 18-25. közötti napok milyen mértékben minősültek egy olyan párt döntési képessége válságának, amelyik egész addigi története során a konfliktusok kiegyenlítésére, minimalizálására, elkenésére szerveződött, s nem tudott mit kezdeni egy olyan, nyíltan napvilágra került konfliktussal, mint amilyen aug. 18/19-e volt?
- A végül megtalált megoldás tisztázott-e bármit is abból a folyamatosan lappangó kompetencia-háborúból, hogy ki, kit, mi, mit irányít? A párt a kormányát, a kormány a pártját, a párt a saját pártbéli pozícióit kormányzati áttételeken keresztül, avagy a kormányzati formális és informális pozíció-harcok formálják a párthierarchia alakulását? Ezeket a kérdéseket az augusztus vége október eleje közötti hat hét fejleményei alapján mind-mind fel kellett volna tenni, s legalább az érintettek számára, legalább belül elfogadható kompromisszum jegyében megválaszolni. Nem látható érdemi nyoma ilyen jellegű erőfeszítéseknek. A politikai naivitás világába tartozó, alaptalan reménykedés abban bízni, hogy mindezek nem kerülnek elő a következő választásokig. E sorok írója úgy véli, hogy ezek – az imént felsorolt, meg nem oldott – kompetencia-viták már a köztársasági elnök személyének jelölése körül is elemi erővel fognak újra előtörni, ami tovább rombolja a 2006-os választási győzelem esélyét.
- Ki az úr a koalícióban? Milyen mértékben, terjedelemben, mélységben rendezett az a megállapodás, ami a két pártot a 2002-2006 közötti években egymáshoz fűzi? Medgyessy mindezt nagyon is jól érzete azokon a napokon, amikor még abban reménykedett, hogy megmenekülhet, ha azt a látszatot tudja kelteni, hogy kormányfői székének biztonságát elsősorban és kizárólag a kisebbik koalíciós partner éhsége és hatalmi ambíciói veszélyeztetik. A bulvármédián és néhány, az SZDSZ főállású gyűlöletére szakosodott Fideszes vezetőn kívül már akkor sem akadt komolyabb tényező a hazai politikai életben, aki mindezt komolyan veendőnek hitte. Ettől még a probléma: probléma. Bizonyára van koalíciós szerződés, és feltehetően akad néhány politikus is, aki még tudja, hogy mire is szerződött egymással a két párt 2002 júniusában. Az összkép azonban mind a két oldalon több mint homályos. S hogy ez nem játék, annak megértéséhez elegendő néhanapján Magyar Nemzetet olvasni, ahol minden áldott nap tudatosítják a szocialisták - méltán – peremre szorult csoportjaiban azt, hogy ők – nem mások, mint a szadeszesek játékszerai...
- S végül: Medgyessy Péter megbuktatásának körülményei arról is árulkodtak, hogy milyen törékeny képződmény a hazai kormányfői pozíció. Több mint egy évtizedig szajkóztuk azt a politológiai-alkotmányjogi közhelyet, miszerint a magyar miniszterelnököt bebetonozta az egykori paktum. Erre tessék: kiderül, hogy mindez nincs így, mert még ez a szék is roppantul ki van téve a mindenkori erőviszonyok szeszélyének. Akkor viszont az lenne az alapkérdés: hol húzódik és meddig tart a miniszterelnöki szuverenitás? Mi fér bele – és mi nem? Mit tehet meg, és hol kezdődik a bukás kockázata?
- All in all, lett volna min eltöprengeni, hangosan eszmét cserélni a tavalyi nagy-nagy változások nyomán, Ehhez persze eszme kellett volna, meg cserélési szándék.

Egy váratlan, de kellően pusztító hatású kampány

Október 26-án az Alkotmánybíróság úgy döntött, nem látja akadályát a kettős állampolgárság ügyében megtartandó referendumnak, s ily módon ezt egyesíteni lehetett a már korábban össznépi ügyé tett kórház-privatizációs népszavazási kezdeményezéssel. A Fidesz vezetői néhány napon belül megragadták ezt a váratlan esélyt, s bizonyosak voltak abban, hogy e két kérdéskör számukra olyan tematizációs előnyt kínál, amelynek megvitatásából a kormányzó koalíció csak vesztesen kerülhet ki. A számításuk nem volt megalapozatlan, ráadásul az ellenfél el volt foglalva a nehezen elfogadtatható költségvetés parlamenti és azon kívüli vitáival, valamint az új párt- és kormányzati vezetés üzembe helyezésének nehézségeivel. Arra azonban senki sem számított, hogy két héten belül sikerül az országot a 2002 áprilisához hasonlatos mélységű polarizáció rémségei közé terelni. Nem hihető egyik oldalról sem, hogy kívánták volna olyan hevességű politikai hisztériák utcai átélhetőségét, média-csatározások végtelenségét, a privát élet olyan mértékű átpolitizálódását, mint amilyenre ezekben a hetekben végül is sor került.

Tulajdonképpen a kórházak ügye alig érdekelte a közönséget, de a kettős állampolgárság kérdésében olyan jellegű és méretű társadalmi vita bontakozott ki, amelynek moderálására semmiféle intézményes erő nem bizonyult kellően felkészültnek. Mintha a magyar társadalom minden eldugdosott, rosszul feldolgozott, kellően meg nem értett problémáját néhány héten belül egyszerre kívánta volna megoldani. A demográfiai jövő kilátásaitól, a huszadik század értelmezéséig, a szomszéd népekhez való viszonyunkig, a várható uniós kilátások belátásáig számos olyan alapkérdés megvitatása lett nagy hirtelen tömeges igényűvé, amelynek nyilvános diskurzusa a korábbi évtizedekben is rendre megfeneklett.

Politikai szociológiai szempontból azonban az volt a legelgondolkodtatóbb hozománya e néhány hetes fejtelten ordibálásnak, hogy feketén-fehéren kiderült: a magyar társadalom egészen elsöprő többségének semmiféle fogalmi kapaszkodója sincs önnön állampolgári minőségének értelmezéséhez. S ami még rémesebb: vezető, rutinos parlamenti politikusok, pártvezérek soráról derült ki ugyanez a tudatlanság, az, hogy olyasmiről vitatkoznak, olyan álláspontokat képviselnek sok-sok éve, amelynek a tényleges tartalmáról igen kevés tájékozottak.

A levonható tanulságok minimum három szinten is megdöbbentő jellegűek. Részben kiderült, hogy válságosabb helyzetekben a nagy pártok köré rendeződő holdudvarok sem alkalmasak egy-egy valóban fontos vitakérdés megfelelő szituálására, s nem képesek megtisztítani azokat az oda nem tartozó mondandóktól. Ennek következtében bármely fontos társadalmi-történelmi-morális kérdés rendkívül hamar válik alkalmassá nem valóságos, de nagyon is nagy erővel működő konfliktusok megjelenítésére. Részben kiderült az is, hogy a magyar hatalmi-közjogi intézményrendszer nem rendelkezik kellő erősségű belső fékező mechanizmusokkal. A két népszavazási kezdeményezést úgy engedte magán át az OVB-től az Alkotmánybíróságig, a kormánytól a pártstruktúrától a köztársasági elnökig minden egyes fórum - egyikük sem mérlegelve a nem szándékolt következményeket -, mintha mindegyikük a felelősség elhárítására rendezkedett volna be. S ez pedig a tulajdonképpen át- és megélt hisztéria alkalmi tanulságainál sokkal mélyebb veszélyekre utalt.

Részben megint kiderülhetett a magyar társadalom polarizáltságának mélysége, ám az is, hogy a nemzeti kártya nem rendelkezik olyan ütőerővel, mint amit a jobboldal mind az ideig feltételezett. A baloldaltól viszont kitűnt, hogy változatlanul nem rendelkezik - a szólamokon túl - ténylegesen művelhető nemzetpolitikai elképzelésekkel, és ez a hiányosság egészen más súlyú ellenzékben, mint kormányzó pozícióban. Mind a két tábornak elemi oka lett volna tehát átgondolnia stratégiájának alkalmatlanságát, ám ez elmaradt. A december 5-e utáni

időkben mind a két oldalról élesebben látták a másik oldal mulasztásainak kontúrjait, mint a sajátjuk jelentőségét.

A népszavazás végeredménye ugyan meglepően szoros eredményt hozott, csak azt volt nehéz eltagadni, hogy a legnagyobb vesztesek azok, akinek – állítólag - a nevében történt az egész kezdeményezés. A határon túli magyarok sehogyan sem tudtak ebből a helyzetből jobban kikerülni, mint amiben előtte voltak, nekik sem az igenek győzelme, sem a nemeké, sem pedig az érvénytelenség nem hozhatott jót. Mindezt a hazai politikai osztálynak illet volna előre modellezni. S hogy ez elmaradt, ennyiben az egész kaszt politikai vereségéről beszélhetünk.

A konkrét politikai teret tekintve némiképp más az összkép. A Fidesz, s személy szerint Orbán Viktor számára letagadhatatlanul deprimáló lecke lehetett, hogy a nyári támogatói tábor méretéhez képest egy ilyen fontos – sorsdöntőnek gondolt – kérdésben nem sikerült újabb támogatói csoportokat szerezni. Az MSZP nyugtathatta ugyan magát a szoros eredmény sikeres mivoltával, ám a hosszabb távú következmények - s a már említett megdöböntő tanulságok – mindenképpen a kormányzati cselekvési lehetőségeket befolyásolják, akár tudomást vesznek erről, akár nem. Ez az év végi, utolsó fordulat volt az, amelyben a veszteségek lényegesen számot tevőbbek voltak, mint a felmutatható nyereség.

Mindenesetre a baloldal helyében nagyon óvatos lennék. Sem az MSZP, sem az új kormány nem vetett kellő mértékben számot az imént körvonalazott három, alapvető tanulsággal. Sem azzal, hogy mennyire vált törékennyé, sebezhetővé a hazai politikai intézményrendszer. Sem azzal, hogy a holdudvar milyen vészesen veszítette el nemcsak a meggyőző képességét, de még a reagálási hajlamait is. (A rugalmasságról már nem tennék említést, az sohasem tartozott az erősségek közé.) De a legrémesebb: a váratlan polarizáció és hisztérikálás lehetőségei adhatnának elgondolkodni valót. Nagyon gondosan kellene mérlegelni a saját tábor hisztéria-hajlandóságait is - mindenekelőtt azért, nehogy a későbbiekben meglepődjenek azon, hogy a hívek olyan eseményeket, gesztusokat, dolgokat reagálnak túl, amit a politikai vezető réteg nem gondolt volna jelentős tényezőnek.

S nem kevésbé lényeges a másik tábor örültség-szerkezetének gondos elemzése sem; nem kell, mert nem érdemes olyan fölös feszültségeket kelteni, amiből nem lehet jól kijönni, viszont nagyon is alkalmas arra, hogy a másik tábor egysége olyankor is automatikusan helyre álljon, amikor erre a legkevésbé sem lenne esély.

Fordulatok a gazdaságban

2004 a gazdaságban is bővelkedett fordulatokban. A legjelentősebbet az jelentette, hogy a 2000 utáni egyre alacsonyabb dinamikájú *növekedés pályája fordulatot vett*: a GDP 4 százalékkal emelkedett, 1 százalékponttal gyorsabban a 2003. évinél. De fordulat mutatkozott a növekedés szerkezetében is, aminek hatása az egyensúlyi viszonyok enyhe javulásában tükröződött. 2004 tehát azon ritka évek közé sorolódik, amikor a gazdaság növekedési és egyensúlyi mutatói is javultak. Igaz, a konjunktúrahülés már 2003. harmadik negyedévében véget ért, de a teljes évre kiterjedő fellendülés 2004 jellemzője lett. Az esztendőn belül – elsősorban a bázishatás miatt – negyedévről negyedévre lassult a dinamika, az utolsó negyedévi pedig lényegében megegyezett a megelőzőével (mindössze 0,1 százalékponttal volt csak magasabb). Ez utóbbit az éven belüli újabb fordulatként kell értékelnünk, ti. az a konjunktúraerősödés végére utal. Noha egyetlen negyedév adatából még nem lehet stabil következtetéseket levonni a trendek változására, mégis rendkívüli figyelmet érdemel az a körülmény, hogy az utolsó negyedévben a korábban húsz százalék feletti növekedési ütemet jelző feldolgozóipari beruházások ismét csökkenést mutattak. 2004 utolsó negyedévének növekedési többletét lényegében a nettó export növekedése adta, amiből a korábbi

feldolgozóipari beruházások termelésbe állítására és arra következtethetünk, hogy az exportkapacitások bővítése – a konjunktúra várható lassulását előre vetítve – nem folytatódott.

Az élénkülés fordulatát, de az éven belüli konjunktúrahullámzást is *a Nyugat-Európában beállt javulás és annak változása váltotta ki*. A konjunktúra erősödése 2003 második felétől volt megfigyelhető az EU-15-ben, ami 2004-ben 2,3 százalékos GDP növekedést eredményezett – szemben az előző évi 1,1 százalékkal. Az eurórégió dinamikája ennél lassúbb volt, de a gyorsulása nagyobb, amennyiben a 2003. évi 0,5 százalékkal szemben 2004-ben 1,8 százalékkal nőtt a bruttó hazai termék. A világgazdaság egészében is kiemelkedően jó év volt, a világtermelés 5 százalékkal emelkedett, a világkereskedelem 8-9 százalékkal bővült. A fellendülés fő húzóereje az Egyesült Államok gazdaságának további gyorsulása (3 százalékról 4,3 %-ra), valamint a továbbra is 10 százalék körüli ütemben bővülő, a világgazdaságba mindinkább integrálódó kínai gazdaság volt. De a várt mérséklődéssel szemben a világgazdaság negyedik motorja, Japán is magasabb ütemre váltott (2,5 százalékról 3 %-ra).

Az igen kedvező körülmények közt generálta általános fellendülési pályára a magyar gazdaság a közép-kelet-európai országokhoz és önmagához képest is *kevésbé tudott rákapcsolódni*, részben a közelmúltban elszenvedett versenyképesség-romlás, részben pedig a kikényszerülő gazdaságpolitikai korrekció miatt. A növekedés dinamikája a potenciálisnak tekintett kevésbé haladta meg, és nem érte el a konjunktúra-törés előtti „utolsó békeévét” (2002) sem. A múltbeli örökségek fékező ereje nélkül a GDP akár 5 százalékot meghaladó mértékben is nöhetett volna. A növekedési veszteséggel járó, kikényszerülő gazdasági kiigazítás viszont az egyensúlyjavulás irányába mutató fordulatot eredményezett a növekedési tényezők szerkezetében.

Kínálati oldalról tekintve megerősödött a közvetlen termelőágazatok növekedést húzó szerepe, így az iparé, építőiparé és mezőgazdaságé, és a szolgáltatások dinamikája is nőtt valamelyest. A szolgáltatások szerkezete kedvezőbbé vált, amennyiben az államilag finanszírozottak (közigazgatás, egészségügy, oktatás, védelem, társadalombiztosítás) súlya mérséklődött és nőtt a piaci jellegűeké (szállítás, raktározás, posta, távközlés, pénzügyi és gazdasági szolgáltatás) – kivéve a kereskedelem és vendéglátás teljesítményét, amelynek mérséklődő ütemű jövedelemtermelése a háztartások fogyasztáskorlátozásának volt a következménye.

A GDP növekedése – kínálati oldalról (előző év azonos időszaka = 100%)

Idő	Agrárgazdaság	Ipar	Feldolgozóipar	Építőipar	Szolgáltatás
2002	87,9	101,3	103,0	112,9	104,4
2003. I. félév	96,5	103,7	104,4	96,9	102,2
2003. II. félév	95,5	107,0	108,4	103,8	101,8
2003	96,0	105,4	106,4	101,2	102,0
2004. I. félév	129,3	106,7	108,2	108,0	102,6
2004. II. félév	140,5	103,5	103,7	104,3	102,4
2004	136,3	105,0	105,8	105,2	102,5

1. táblázat - Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

Az 1. táblázat a GDP növekedését kínálati oldalról meghatározó főbb ágazatok teljesítményét mutatja – féléves ciklusok alapján. A konjunktúra-hullámzás kifejezésére leginkább az ipar, és ezen belül a feldolgozóipar teljesítménye alkalmas. Az agrárágazat erősen időjárás-függő, a 2004. évi kiugró GDP-bővülés a tíz éve nem tapasztalt jó terméseredménynek volt köszönhető. Az építőipar meghatározóan belső keresletfüggő, 2002. évi erősen javuló teljesítményében lényegében a választások évében szokásosan felfutó kormányzati és önkormányzati építkezések és útépítések jelentek meg. A szolgáltatások GDP

termelési ütemének mérséklődése mögött az államháztartásból finanszírozottak számának csökkenése húzódott meg a 2002. évi felfutás után – ami a kiemelt béremelések következményeként állt elő. A táblázatból látható, hogy a konjunktúra élénkülése 2003. második felétől mutatkozott meg karakterisztikusan – és kb. egy éven keresztül tartott, hiszen 2004. második felében már lassult az ipari növekedés dinamikája. Akárcsak az EU-15-nél, illetve a meghatározó súlyú német gazdaságban. (Figyelemre méltó, hogy valamennyi visegrádi országban és Szlovéniában is mérséklődött az ipari termelés üteme – különösen a IV. negyedévben, hozzájuk képest a magyar ipari kibocsátás dinamikája ugyanebben az időben kedvezőbben alakult, az belső értékesítés élénkülésének köszönhetően erősödött, de ezt nem tekinthetjük tartós tendenciának.)

Az egyensúlyalakulás szempontjából jelentősebb volt a keresleti oldalon végbement változás, ami lényegét tekintve azt jelentette, hogy a magyar gazdaság a fogyasztás húzta, eladósodás-növekedéssel járó pályáról – ahova 2001-től a politika szempontjai sodorták – visszatért a beruházások húzta növekedési pályára, ahol ebben az évben már a nettó export is javította a GDP termelését, ellentétben a korábbi évekkel, amikor az importtöbblet levonást jelentett. A háztartások fogyasztásának üteme kb. a harmadára esett, ugyanakkor a beruházások dinamikája több mint háromszorosa lett az előző évinek.

A GDP növekedése – keresleti oldalról (előző év azonos időszaka = 100%)

Megnevezés	2002.	2003. I. félév	2003. II. félév	2003.	2004. I. félév	2004. II. félév	2004.
Háztartások fogyasztása	109,3	108,2	107,1	107,6	103,6	102,2	102,8
Közösségi fogyasztás	104,8	105,5	105,4	105,4	99,3	96,6	97,9
Végső fogyasztás	108,7	107,8	106,9	107,3	103,0	101,5	102,2
Bruttó állóeszköz-felhalmozás	108,0	100,5	105,1	103,4	114,5	106,5	108,3
Belföldi felhasználás	105,4	106,0	104,9	105,4	105,2	102,9	103,3
Áru-, szolgáltatásexport	103,7	102,1	113,0	107,6	119,0	112,7	115,7
Áru-, szolgáltatásimport	106,2	106,4	114,3	110,4	118,4	110,1	114,0
Export-import növekedési ütemkülönbség, %pont (-) = importtöbblet	-2,5	-4,3	-1,3	-2,8	0,6	2,6	1,7
Bruttó hazai termék	103,5	102,7	103,4	103,0	104,3	103,8	104,0

2. táblázat - Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A 2. táblázatból látható, hogy a 2003. évi gazdasági korrekcióra tett kísérlet lényegében nem érte el a célját, sikertelen maradt. A háztartások fogyasztási lendülete kevésbé lassult, a beruházások és az export pedig csak a második félévben vett nagyobb lendületet, amikor megélénkültek a feldolgozóipari fejlesztések. E két utóbbi növekedési tényező szerepének erősödése azonban a kedvezőbb külső konjunktúrának volt köszönhető.

A növekedési tényezők súlya a GDP növekményében (százalék)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003*	2004*
Végső fogyasztás	64,5	111,3	187,9	190,1	44,6
Bruttó felhalmozás	25,5	-59,0	-28,0	-4,3	42,8
Belföldi felhasználás	89,5	52,2	159,9	185,8	87,4
Nettó export	10,5	47,8	-59,9	- 85,8	12,6
GDP növekménye (reál)	533,3	503,2	471,0	426,4	582,9
GDP üteme (előző év = 100%)	5,2	3,8	3,5	3,0	4,0

3. táblázat - Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

(*: előzetes)

A 3. táblázat azt mutatja be, hogyan csúszott el a magyar gazdaság 2000 után, és milyen eredményt tudott ehhez képest 2004-ben felmutatni. Látható, hogy 2000-ben az 5,2 százalékos növekedési többletnek kb. a kétharmadát adta a fogyasztás, egynegyedét a felhalmozás, és a nettó export is pozitív volt, azaz növekedést serkentő. S miközben 2003-ig három éven keresztül csökkent a növekedés üteme, a diszkrecionális gazdaságpolitikai döntések - amelyek a belső kereslet-élénkítést szolgálták – csak a növekedési ütem szerkezetének romlását tudták elérni. A pályacsúszás már 2001-ben megkezdődött, amikor a felhalmozás visszaesését külső okok, a világgazdaság konjunktúrájának megdermedése váltotta ki. Az Orbán-kormány erre anticiklikus gazdaságpolitikai fordulattal válaszolt, ami nem jelentett mást, mint a jövedelem-kiáramlás kiengedését (drasztikus minimálbér-emelés, köztisztviselői fizetésemelés), így volt lehetséges, hogy a végső fogyasztás 4,3 százalékkal járuljon hozzá az éves 3,8 százalékos növekedéshez. A nettó export még pozitív volt, de sajátos okból: a növekedés lassulására számítva a termelők már korlátozták importbeszerzéseiket, és még exportálták azt, amit tudtak. *Medgyessy Péternek tisztában kellett lennie a bekövetkezett kedvezőtlen külső és belső fordulattal* (amely két oldalról is égette a fenntartható növekedés pályáját) kormányra kerülésekor. (Ha meg nem volt tisztában, még nagyobb a bűne.)

2002-ben az ismert okok következtében – amint a táblából látható, a felhalmozás és a nettó export is levonást jelentett a növekedési többletekből, amit kizárólag a fogyasztás növekedése generált. A táblázatból kiolvasható a 2003. évi csendes korrekció teljes kudarca is, hiszen nem sikerült a növekedési tényezők kívánt szerkezetváltását elérni: sőt, a meginduló feldolgozóipari fejlesztések sem voltak elégségesek ahhoz, hogy a felhalmozás ne levonást jelentsen a növekedési dinamikából. 2003-ban a végső fogyasztás súlya tovább nőtt a közben lassuló GDP termelésben, miközben a nettó export a korábbiaknál is nagyobb mértékben rontotta a jövedelemtermelés dinamikáját.

A tényleges fordulat csak 2004-ban következett be. A GDP növekményéhez arányos mértékben járult hozzá a fogyasztás, a felhalmozás és a nettó export is. A belföldi felhasználás üteme végre alatta maradt a GDP termelésének, ami a külső egyensúly javulására utal. A folyó fizetési mérleg hiánya a GDP arányában az előző évi 9 százalékról 8,7 százalékra mérséklődött, és a deficit majdnem felére fedezetet nyújtott az adósságnövekedéssel nem párosuló tőkebeáramlás. A fizetési mérlegen belül szignifikánsan javult az áruforgalmi egyenleg, de az adósságok utáni kamatkifizetések sajnos ezzel megegyező mértékben romlottak.

Az államadósság azonban – a javuló deficittrendek ellenére – emelkedett, GDP arányosan is. A teljes adósság – a nyugdíjreform figyelembe vétele nélkül – meghaladta a 60 százalékos maastrichti kritériumot. A külfölddel kapcsolatos adósságállomány is nőtt, bár a növekedési üteme az előző évekhez képest lelassult. Az ország nettó adósságállománya 2004 végén a GDP 30,9 százalékát tette ki (2002 végén még csak a 23,5 %-át), ezen belül leggyorsabban az állam és az MNB adóssága emelkedett (12 %-ról 14,4 %-ra), miközben a konjunktúra fellendülése ellenére a magánszektor külföldi adósságállománya a GDP arányában csökkent (18,1 %-ról 16,5 %-ra). Az állami eladósodottság korábbi csökkenő trendjének emelkedőbe fordulása a 2001 után követett, realitásoktól elszakadt fiskális politika és az azt (2002. májusától) a maga eszközeivel ellensúlyozni akaró monetáris politika következménye volt.

A beruházások lendületében beállt fordulat mellett a fejlesztések szerkezetében is előnyös változás zajlott le. Az államilag finanszírozott fejlesztések – az útépitéseket kivéve – visszaestek, a vállalkozások befektetései viszont jelentősen megélénkültek. De ez utóbbin belül is figyelemre méltó fordulat következett be, amennyiben mérséklődtek a fogyasztáshoz kapcsolódó fejlesztések (kereskedelem, vendéglátás), és magas ütemet jeleztek a

feldolgozóipariak, amelyek elsősorban a gépiparra koncentráltak és az exportkapacitásokat bővítették.

Nem tartjuk kizártnak, hogy további növekedés és elosztható forrástermelés szempontjából fontos jelenséggé kell értékelnünk a 2004. utolsó negyedében bekövetkező beruházási dinamikahülést, ezen belül a feldolgozóipari állóeszköz-fejlesztések visszaesését. Noha előzetes adatról van szó, a trendforduló tényétől mégsem tekinthetünk el. Nem valószínű, hogy a feldolgozóipar leépülő könnyűipari ágazataiban esett vissza a fejlesztés a korábbinál nagyobb arányban – hiszen ezeknek a súlya kisebb annál, mintsem hogy ilyen jelentős fordulatot ki tudtak volna kényszeríteni. Nagyobb a valószínűsége annak, hogy az ipari export zömét adó, és a feldolgozóipari beruházásokban élen járó gépipari ágazatok visszaesése határozta meg az utolsó negyedévi beruházási dinamika zuhanását. Ez pedig rövid konjunkturális fellendülésre utal. Arra, hogy az exportpiacokra termelő kapacitások bővítése, amely a megelőző háromnegyed évben két számjegyű volt, meghozta a gyümölcsét, a további fejlesztésekre viszont keresleti oldalról nem látszott igény.

Fordulatok a gazdaságpolitikában

A gazdaságpolitikai fordulat kommunikálásával a kormány 2003 végén, de 2004 elején a pénzügyminiszter cseréjekor sem volt igen vádolható, ami érthető, hisz' az az általa generált kényszerhelyzet megoldását célozta. Ehhez az elvétett döntéseket is be kellett volna vallani, amit egyetlen kabinet sem tesz szívesen. Utólag, 2005 elején kezdte csak a kormány kommunikálni azt, hogy 2003 második felétől már új gazdaságpolitikát folytat, de hogy miért került erre sor, és miért ilyen megkétszerezve, továbbá, hogy ezt miből lehet kiolvasni, arról nem tájékoztatták a választópolgárokat. Ebből annyi volt igaz, hogy további osztogatási ötletekkel ekkortól már nem álltak elő, de korántsem tették nyílttá, hogy a továbbiakban másféle politikát folytatnának.

A 2003 nyarához kapcsolt új gazdaságpolitika utólagosan kitalált ideológia, amit az ettől kezdve lassan érezhetővé váló, javuló mutatókhoz kötöttek, mintha a fundamentumokban bekövetkezett eredmények már a fordulatot vett kormányzati politika sikerei lennének. Ez felveti azt a kérdést, hogy egyrészt, ha ez valóban így történt volna, akkor miért nem lépte meg a közgazdász-vezetésű kabinet már korábban is, másrészt hogyan lehetséges az állítólagos gazdaságpolitikai fordulat hatásának azonnali megjelenése, harmadszor pedig: miért nem érzékelték ezt a befektetők 2003 nyarán, miért ingott meg még inkább a bizalmuk az új euróövezeti csatlakozási dátum júliusi bejelentését követően.

2003 nyarán az állítólagos gazdaságpolitikai fordulat megjelenésekor javában dúlt a vita a 2004-es költségvetésről, a koalíciós partnerek körében is. *A vita éppen azt tükrözte, hogy nincs semmiféle határozott gazdaságpolitikai koncepció*, amelynek irányába a kabinet menne, csak politikai akaratok érvényesülnek, amelynek a kormányfő szabad folyást enged. Nem sokkal később ezt az össznépi költségvetés-készítés formájában megjelenő vitát, mint a demokrácia kiemelkedő intézményét aposztrofálták. Medgyessy Péter a költségvetési polémiák tüzeiben – és később is – csak azt az egyet hajtogatta, hogy nem enged az államháztartás 2004. évi hiányának GDP-hez mért 3,8 százalékából. Ezt nem minősíthetjük értelmezhető gazdaságpolitikának, mert korántsem mindegy a gazdasági pálya szempontjából, hogy a lecsökkentett államháztartási hiány miként alakul ki, milyen adóelvonások és kifizetések mentén. Közben pedig a miniszterelnök engedményeket tett mind a bevételi, mind a kiadási oldalon. A deficit eltervezése nem volt kétséges a költségvetés bevételi oldalának irreálisan nagyra kelesztésével.

A gazdaságpolitikának, amely a 2004-re készített költségvetésben körvonalazódott, kimondatlan célja 2004-re az volt, hogy jövedelem-átrendeződés történjen a háztartások és a

vállalkozók, illetve a fogyasztás és a felhalmozás között a termelő szféra javára. Ehhez szigorították a nominális jövedelem-kiáramlást, és olyan elvonási tételekkel terhelték meg a személyi jövedelmeket, hogy az SZDSZ által helytelenül kikényszerített személyi jövedelemadó-kulcs csökkentés ellenére is nőtt a bruttó keresetek terhelése. A nettó keresetek dinamikája így elmaradt a bruttóétól, amit viszont a költségvetési törvény mindössze 6 százalékban engedélyezett. A versenyszektor béremelése is a korábbiaknál jobban követte a megállapodásbelit, így összességében a jövedelempolitika – különösen az előző három évhez képest - rendkívül szigorúra sikeredett.

Tetézte ezt – vásárlóerő-csökkentő hatásán keresztül – az előző évinél magasabb infláció. A korábban bekövetkezett *dezinfláció trendjében is fordulat állt be* 2004-ben, amennyiben a 7 százalék közelébe emelkedő fogyasztói árszintemelkedés megtörte az inflációcsökkenés tendenciáját. A törést részben a költségvetési okokból, részben az EU-csatlakozás miatt kikényszerülő ÁFA-átrendezés váltotta ki, részben pedig az, hogy a hatóságilag szabályozott árak körében a korábban elfojtott inflációt nagyobb arányban engedték rá a fogyasztásra. A tudatos, inflációt növelő gazdaságpolitika és a nagyon szigorúan visszafogott jövedelem-kiáramlás eredményeként az államháztartásból finanszírozottak körében öt százalékkal csökkentek a reálkeresetek, amit a versenyszektorbeli 1,1 százalékos emelkedés nem tudott túlkompenzálni, és a reálbérek szintje éves átlagban egy százalékkal csökkent. (A reálbérek utoljára a „Bokros-években” estek.)

A foglalkoztatottak jövedelemhelyzetének ilyen mértékű romlása szintén komoly fordulatot jelentett a korábbiakhoz képest. Hiszen 2001-2003 között nemzetgazdasági átlagban a reálkeresetek 32 százalékkal nőttek, 27 százalékkal a versenyszektorban és 50 százalékkal az államháztartásból finanszírozottak körében. A háztartások tehát ebben az évben valóban „összetöporodtek”, amit az ellenzék kellő hangsúllyal meg is ragadott. (Az aktuálisan megérkező kormányzati válasz azonban – bár igaz volt – mégsem volt meggyőző. Nem is lehetett, mert az éves reáljövedelem-vesztéssel szemben az elmúlt négy év alatt összesen realizált jövedelemnövekményt állította szembe, amibe belemosta a 2004. évi törést is. Minthogy a lakosság mindig csak a legutóbbi időkben tapasztalt érzéseire támaszkodik, képtelen volt négy éves átlagban gondolkodva elfogadni a kormányzati magyarázatot. Az ellenzéki populizmusnak így szélesre nyílt a mozgástere.)

A belső keresletmegszorító politika említett elemein túl a *költségvetésben is olyan fordulatok* történtek, amelyek a lakosság és a vállalkozások közti jövedelemátcsoportosítást, és ezen keresztül az egyensúly javítását szolgálták. Azon túlmenően, hogy az államháztartás hiánya csökkent (a kamatmentes deficit faragásával), a kiadási tételek közt a felhalmozási jellegűek kaptak prioritást a fogyasztásiakkal szemben. De a fejlesztések támogatását is fókuszálták, mégpedig az útépitésekre. Ez azt jelentette, hogy az improduktív szféra beruházásait befagyasztották, illetve törölték, és 2003 végén végre olyan döntés született, amely a lakásépítés, vásárlás támogatását a korábbiaknál nagyobb mértékben korlátozta.

A szigorú jövedelmi és költségvetési politikához *szigorú monetáris politika* kapcsolódott. A jegybank 2003 novemberében 12,5 százalékra emelte az alapkamatlábát, amelyet az év folyamán rendkívül óvatosan, az indokoltnál is lassabban csökkentett az év végére 9,5 százalékra. A lassú kamatcsökkentési pálya, ami többnyire kiszámítható is volt, vonzotta a befektetőket, és a forintkereslet úgy felerősödött, hogy az év második felétől az euró árfolyama az MNB által is kívánatosnak tartott árfolyamsáv alsó széle (250 Ft) alá került, és megközelítette az erős árfolyamszélét, ahonnan a legnagyobb politikai válságok és az olykor a vártnál kedvezőtlenebb adatok sem tudták kibillenteni. A rendkívül magas forintkamatszint a hitelfelvételeket az euró- vagy más deviza, illetve devizaalapú kölcsönök felé terelte a gazdaság valamennyi szereplőjénél, vagyis felerősödött a jegybank monetáris politikáját korlátozó *euróizáció*.

Az inflációs célkitűzés teljesítéséhez (a 2005. végi 4 százalék eléréséhez) a szükségesnél indokolatlanul szigorúbb monetáris politika elsősorban azokat a kis- és középvállalkozásokat, továbbá agrártermelőket sújtotta, akiknek a támogatását az ellenzék nem győzte hangsúlyozni. Ez volt ugyanis az a vállalkozói kör, amely többnyire forintban tudott korábban is eladósodni, és most a magas kamatterhek sújtották, másrészt devizahitelt csak nagy árfolyam-biztosítás mellett tudott volna felvenni, amire nem volt érkezése, harmadrészt inputjánál forintban fizetett, de outputjáért – ha exportált – egyre rosszabb árfolyamon tudta árbevételét forintra átváltani. Amennyiben viszont a belföldi piacokra termelt, ott nem érzékelhette a kereslet fellendülését – hiszen az éppen vissza volt fogva. Sőt, az uniós csatlakozás és az erősödő forintárfolyam egyre szélesebbre nyitotta az importverseny lehetőségeit. Mindezek okán korántsem állíthatjuk, hogy a 2004. évi nagyobb gazdasági lendület jótékony fordulatát a cégek mindegyike megérezte. Egyes ágazatok kiugró teljesítménytöbblete mellett más területeken, főként a könnyűiparban folytatódott a recesszió.

Fordulat következett be a lakosság megtakarítási, hitelfelvételi magatartásában is, amennyiben nőtt a háztartások megtakarítása (abszolút értékben és a GDP-hez, valamint a rendelkezésre álló jövedelemhez képest is) – a romló jövedelemhelyzet láttán biztonsági tartalékolási okokból. Ugyanakkor visszaesett a lakáshitelek kereslete a szigorúbb finanszírozási feltételek mellett.

Az előző évinél erősebb dinamika nem párosult a foglalkoztatás bővülésével. Az összes, magát keresőnek tekintő száma csökkent, ugyanakkor a munkanélküliség emelkedett. Igaz, a *munkaerőpiac adatainak változásai* alig haladták meg a statisztikai adatfelvétel hibahatárát, a bekövetkező romlás tendenciája nem tagadható. A pontosabb adatfelvételű statisztika szerint az alkalmazásban lévők száma elsősorban az államháztartásból finanszírozottak körében csökkent, de az élelmiszeripar mellett a könnyűipari ágazatok is létszámfogyást jeleztek. Ez a munkaerő-piaci fordulat is visszafogta a fogyasztás bővülését.

A külső konjunktúra által generált növekedési lendületet tehát a belső keresletmegszorító politika - a lakossági összkereslet visszaszorulása mellett - az összes lehetséges elem kerestül korlátozta, ugyanakkor mindezek hatására – bár a várakozásoknál kevésbé, de – *javultak az egyensúly mutatói*. Az államháztartás hiánya az előző évi 6,2 százalékról kb. 5,1 százalékra csökkent (a Pénzügyminisztérium 2005. március eleji közlése szerint) a GDP arányában tekintve, a folyó fizetési mérlegé pedig 9 százalékról – e tanulmány írásakor becsülhetően - 8,7 százalékra. Ennek ellenére az esztendő slágertémája volt az egyensúly alakulása, a jegybank hol a költségvetés helyzetére, hol a külső finanszírozási igényre hivatkozva tartotta kockázatosnak a kamatszint csökkentését (ill. a nagyobb léptékű faragást). Nem teljesen alaptalanul. *A fiskális politika hitelességén ugyanis nem sikerült javítani*, már amennyiben 2004-ben sem voltak tarthatók a beigért deficitmutatók. A 2003 végén elfogadott államháztartási törvény 882 milliárd forintban határozta meg a 2004. évi hiányt, ezt a pénzügyminiszteri széket elfoglaló Draskovics Tibor 1184 milliárd forintra korrigálta, ami a decemberi nagy hajrá (151 milliárd forint szufficittermelés) ellenére is 1284 milliárd forintra teljesült, noha év közben számos, kb. 300 milliárd forintra tehető költségvetési megszorítást érvényesítettek. Ha ezeket az adatokat egybevetjük, látható, hogy a 2004-es államháztartást kb. 700 milliárd forinttal sikerült eltervezni, nem csoda, hogy a fiskális politika tekintélye nem javult. Különös figyelemmel arra is, hogy a reálfolyamatok a bevételek szempontjából kedvezőbben alakultak annál, mint amivel a költségvetés készítésénél számoltak. S nemcsak azért, mert magasabb lett a növekedés, hanem azért is, mert a lakossági fogyasztás üteme sem süllyedt olyan mértékben, mint prognosztizálták.

Fordulatot jelentett, hogy 2004-ben *a kormány felülvizsgálta az előző év nyarán az euróövezethez való csatlakozás dátumát*. Az akkor meghatározott időpontot ugyanis a befektetők – a tények és folyamatok ismeretében - nem tartották hitelesnek. A pénzügyi

kormányzat nem tudta elérni vele, hogy hűtse a kamatemelési várakozásokat és javítsa a forint árfolyamát. Az elkapkodottan deklarált dátum helyett 2004 tavaszán a pénzügyminiszter komoly elemzések, tanulmányok alapján javasolta a 2010. évi csatlakozást megcélolni. Az e szándékhoz tartozó konvergenciapályát mutatták be Brüsszelnek is 2004 májusában. E pálya hitelessége csak a második félévben ismertté vált államháztartási adatok fényében kezdett megkopni, vagyis nem azonnal, mint az előző bejelentéskor. Akkor, amikor egyfelől világossá vált, hogy a bázisév – a hiány- és az adósságállomány mutatója szempontjából - rosszabbul teljesül, annak ellenére is, hogy a költségvetésben centralizálható jövedelmeket a vártnál kedvezőbb reálgazdasági pálya is megemelte. Másfelől, amikor a 2005. évi költségvetési előterjesztés alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a 2004. évi bázis megcsúsztatását 2005-ben nem kívánják érdemben korrigálni. Mindezek ellenére 2004-ben még nem halt el teljesen annak a reménye, hogy a magyar gazdaság 2010-ben valóban csatlakozhat a monetáris unióhoz, amit az év végén kapott hír egy kissé meg is erősített. Ti. Brüsszel elfogadta, hogy a magyar nyugdíjreform következményeit is vegyék számba az államháztartás hiányának megállapításánál, azaz számítsák be – deficitcsökkentő tételként – a magánnyugdíjpénztáraknak történt azon befizetéseket, amelyek az előző szisztéma szerint egyébként a költségvetéshez folytak volna be. Ez a statisztikai korrekció 2007-ig 0,8-1,0 százalékponttal javítja az államháztartás hiányát.

Fordulat a privatizációs politikában

Nagyon jelentős fordulat következett be az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. „gazdálkodásában” 2004-ben, amennyiben bevételei kb. 50 milliárd forinttal is meghaladva a tervezettet, az előző évi két és félszeresére emelkedtek, és ennek kiemelkedően magas hányadát, 55 százalékát utalták át az államháztartásnak. De nemcsak az elért bevételi összeg (közel 400 milliárd forint) szokatlan nagysága (ezt – nominálértéken számítva - csak az 1995. évi „nagyprivatizáció” haladta meg a rendszerváltás eddigi 15 éve alatt) jelzett fordulatot, hanem annak összetétele is. Részből, mert az összes befizetésen belül megugrott az osztalék címén elvont összeg (a megelőző öt évben ennek évi átlaga 11 milliárd forintot tett ki, 2004-ben viszont 87,5 milliárd forintra nőtt), aminek a háttérben a 2003. évi Postabank privatizációkor kapott összeg osztaléka formájában történő elvonása (44 md) húzódott meg, továbbá az a felügyeleti (Pénzügyminisztérium) „innováció”, amely több cégnek osztalékjellegű befizetését írta elő a 2005. év terhére. E két rendkívüli tételt leszámítva is több mint megduplázódott az állami cégek osztalék-befizetése a korábbi évek átlagához viszonyítva. Nem mellékesen jegyezzük meg, hogy az osztalékbevétel csökkentette az államháztartás deficitjét, amire a költségvetésnek 2004-ben rendkívül nagy szüksége volt, viszont a cégeknél tőkefelélést eredményezett.

Az ÁPV Rt. bevételein belül a másik jelentős változást a privatizációs bevételek 278 milliárd forintra nőtt összege jelentette, és az, hogy a befizetések 95 százaléka készpénzben, forintban történt. A befizetések zömét három nagy tétel adta: a Postabank eladása, a MOL Rt. gázkereskedelmi és gáztárolási üzletágának értékesítése és a Richter Gedeon Rt. részvényre váltható kötvénykibocsátása (160 md forintos bevétel), mely utóbbi szintén előrehozott bevételnek minősült. Nem hozott komoly összegeket az államháztartásnak, mégis jelentősnek volt mondható a tőkehiánnyal, eladósodottsággal, elhalasztott fejlesztésekkel küszködő Dunaferri értékesítése. Elkelt tovább hat állami gazdaság és több cég kisebb részesedése is.

Az eladási szándék és az értékesítések előkészítettsége meghaladta a realizált tranzakciókat, így nem sikerült értékesíteni négy agrárcéget, a Hollóházi Porcelángyár, a Hungexpo, a Vértesi Erőmű, a MALÉV és a Magyar Gázszolgáltató Kft. felajánlott tulajdonhányadait. A megmaradt állami vagyon veszteségtermelő képessége nem szűnt meg 2004-ben sem, az

állam a privatizációk által csak részben tudott megszabadulni költségvetési tehertételt jelentő tulajdonától.

2004-ben, amikor a rekordbevételű privatizációs bevétel korántsem jelentette az állami vagyon „elkótyavetyélését”, és amikor sikerült néhány nagy veszteségtermelő góctól megszabadulni, a *Fidesz-MPP felforrósította a privatizációs vitát*. Deklarált jobboldali arculata ellenére a szélső baloldalra jellemző értékítéletet fogalmazott meg a magyar gazdaság „túlprivatizáltságára” hivatkozva (ami ellenőrizhetetlen adatokon alapult), és a kórház-privatizáció leállítását illetően csatlakozott az MSZMP népszavazási követeléséhez. A Fidesz-MPP a magánosítás teljes leállítását követelte, amihez a nemzeti petíció aláíratásával sikerült megszereznie egymillió állampolgár támogatását. (A decemberi népszavazáskor kb. 1,9 millió szavaztak a kórház-privatizáció leállítása mellett annak ellenére, hogy a kórház-privatizáció törvénytervezete már rég lekerült a napirendről.)

A privatizáció körüli politikai csatározásokba már a Gyurcsány-kormány szállt be. Tekintettel a gazdasági populizmus e témájának széles körű támogatottságára a miniszterelnök bejelentette, hogy nem adják el a Magyar Postát, a MÁV-ot, a Volán társaságokat, a Magyar Villamos Műveket, a Paksi Atomerőművet és a Szerencsejáték Rt.-t sem, amivel kihúzta az ellenzéki támadások méregfogát. Ugyanakkor megígérte 2005 végére az intézményes privatizáció lezárását.

A Gyurcsány-kormány által kiváltott fordulat a gazdaságban

A Gyurcsány-kormány megalakulásától az év végéig nem telt el még a szokásosan kegyelmi állapotnak tekintett első száz nap sem, azaz 2004 végéig rövid időről van módunk számot adni.

A kormányprogram – a gazdaság felől nézve – jobbára megnyugtatóan hatott. Az elemzők többsége csupán a reformokat hiányolta belőle, amelyekkel valóban stabil alapra lehetett volna helyezni a centralizáció-mérséklő és deficitcsökkentő költségvetési politikát. A nagy elosztási rendszerek átalakításának követelése azonban másfél évvel a parlamenti választások előtt az újonnan alakult kormány esetében és abban a politikai helyzetben, amikor a reformokhoz szükséges minimális társadalmi konszenzus megteremtésére sem volt esély -irreális volt. Amit a kormányprogram pozitívan tartalmazott, az is számos ponton jelentős elmozdulást, fordulatot jelentett a korábbiakhoz képest.

Az új miniszterelnök láthatóan tanult elődje hibájából, mert programjában még csak halvány utalást sem találunk a „jóléti rendszerváltás” szlogenjére. Ellenkezőleg. A program több helyen is kifejtve megerősítette elkötelezettségét az egyensúlyozó növekedési pálya, lényegében a 2010-es euróövezeti csatlakozást lehetővé tevő konvergenciaprogram teljesítése mellett. Gyurcsány Ferenc olyan elképzelésekkel állt elő, amelyek a jövedelemtermelés és elosztás helyes sorrendiségét tartalmazták. Az EU-felzárkózás egyesekben eltévelyült társadalmi követeléseivel szemben hangsúlyozta, hogy a nagyobb teljesítmények, a magasabb foglalkoztatás teremti és teremtheti csak meg a jobb életkörülményeket. A nagyobb teljesítményeket elérendő olyan átalakításokat tervez az államháztartásban, amely elősegíti a versenyképesség javulását. Ehhez mindenekelőtt az állami bürokrácia mérséklésével kialakítandó hatékony, szolgáltató jellegű államalakulat elérését tűzte ki célul, ami mellett lehetséges a bérterhek és az iparüzési adó csökkentése, a fejlesztések, a foglalkoztatás bővítésének nagyobb támogatása. Lényeges új eleme volt a programnak, hogy a jövedelemelosztás társadalmi rendszerének átalakításakor az igazságosság és a szolidaritás elvét kívánja követni a közteherviselésben, a gyermekek támogatásában és az otthonteremtésben.

Ugyanakkor Gyurcsány Ferenc nem tanult elődje hibájából: kormányra kerülve *ő sem mutatta be az öröklött helyzetet, amivel saját cselekvési lehetőségeit korlátozta be*. Semmi sem indokolta, hogy ne vetődjék fel Medgyessy Péter felelőssége az ismét növekvő adósságokért, amelynek háttérében lassuló gazdasági növekedés realizálódott. Medgyessy Péter nem ok nélkül bukott meg, hanem azért kellett távoznia – gazdasági oldalról tekintve –, mert gazdaságpolitikája megbukott. Abban bukott meg, amihez a legjobban értett, hitelessége a koalíciós pártok előtt éppen ezen a ponton kérdőjeleződött meg. A D-209-es ügy nem váltott ki bizalmi válságot, illetve a koalíciós partnernél is csak rövid lefolyásút, de 2004 nyarán senki előtt nem volt már kétséges, hogy Medgyessy Péter miniszterelnökkel biztos bukás a 2006-os parlamenti választás.

Új gazdaságpolitika meghirdetésére Gyurcsány Ferencnek nem volt módja. A költségvetés lényegében már elkészült, azon néhány innovációt lehetett csak átvezetni. Programjában elismeréssel adózott a 2003-ban megkezdett új gazdaságpolitikának, amely „hozzájárult ahhoz, hogy a magyar gazdaság tartós és egészséges növekedésbe kezdjen”. (A misztifikált 2003 közepi gazdaságpolitikai fordulat itt is megjelent.) *A 2005-re elfogadott költségvetés mégis különbözött néhány releváns ponton a korábbiaktól*. Mindenekelőtt abban, hogy az államháztartáson belüli újraelosztás meghatározott társadalomképet követett, amit az igazságosabb jövedelemelosztás irányába történő elmozdulás képezett le. Kifejezésre jutott ez a kétkulcsossá alakított személyi jövedelemadó-rendszerben, amely kedvezményezte az átlagost és az átlagosnál kevesebbet keresők helyzetét. Ugyanakkor az adókedvezményeket limitálta, meghatározta az adókedvezmények igénybevehetőségének felső határát, megemelte a tőkejövedelmek utáni adót (az árfolyamnyereség-adót is újra bevezette volna, de a kormány előterjesztését leszavazták) és – nem kis konfliktusok vállalása árán – bevezette a bankadót.

Az államháztartáson belüli lehetőségek tágítása érdekében a kormányfő megtagadta 2005-re a NATO kötelezettség teljesítését, ezzel mérsékelte a hadi kiadásokat, és kivette a tervezett autópálya-építést, a kollégium és börtönépítést a költségvetésből, s azokat PPP-programokba helyezte ki. A meglévő autópályák koncesszióba adásából pedig költségvetési befizetésekre számíthat. Ellentétben a korábbiakkal a 2005. évi államháztartásba 100 milliárd forintos extra biztonsági tartalékot építettek bele.

Nagyon jelentős fordulatot jelentett az érvényes szabályozáshoz képest, hogy a fejlesztési támogatások feltételeként megszabott értékhatárokat olyan alacsonyra szállították le, hogy azokból a hazai kisebb vállalkozói kör is képes meríteni.

Már tisztán a Gyurcsány-kormány nevéhez köthető az a *jövedelempolitikai fordulat*, amely az eredetileg 1-1,5 százalékosra tervezett 2005. évi reál-keresetemelkedést 2-4 százalék körülire állította be a költségvetési törvénybe is, ami több mint a duplája a Brüsszelnek bemutatott konvergenciaprogramban szereplőnek. E csendes lazítás azzal is párosult, hogy az államháztartás megcsúszott pályáját a 2005-ös költségvetésben csak igen kis mértékben korrigálják (0,5 százalékponttal szemben a terv csak 0,6 százalékpontot tartalmaz).

A kormányfő az év végén nyíltan bírálta a jegybank politikáját, amely az általa generált erős forinttal korlátozza az export bővülését és ezen keresztül a növekedés lendületét. Végző soron a gazdaságpolitikai lépések közé tartozott az is, hogy a kormány elfogadtatta a jegybanktörvény módosítását, aminek értelmében a továbbiakban négy fő kinevezésére tehet a miniszterelnök javaslatot a Monetáris Tanácsba.

Összességében úgy tűnik, hogy *a Gyurcsány-kormány gazdaságpolitikájában nagy hangsúlyt fektet a társadalompolitikai kérdésekre*, ezen belül is a rendszerváltással létrejött, nemzetközileg tekintve is túlzott jövedelemkülönbségek csökkentésére. Ezt Orbán Viktorral szemben nem a középosztály helyzetbe hozásával (Antall József programjában is ez szerepelt), közelebről a munkával rendelkező, kisgyerekes családok támogatásával akarja

elérni, hanem a két szélső pozícióban lévők anyagi körülményeinek megváltoztatásával. Az Orbán-kormány az utóbbiak státus quóját nem akarta sérteni a jövedelemszerzésben, ami azt jelentette, hogy a köz gyarapodásából az említett középen lévők részesültek többletekből – korábbi pozíciójukhoz mérten. Medgyessy Péter nem mert ehhez az elosztási szisztémához hozzájárulni, hanem az államadósság növekedésének terhére vállalta be az anyagilag kedvezőtlenebb helyzetben lévő rétegek erőteljes megtámogatását. Gyurcsány Ferenc – beszorított helyzetében - a fent és a lent lévők közti jövedelem-átcsoportosítást szorgalmazza, nem kevésbé azért is, mert a jövedelem-többletek nagyobb részét leköti a korábbi kötelezettségek teljesítése.

Száznapos vázlat – az új kormány első hónapjainak értelmezéséhez

A Gyurcsány-kormány 2005. január tizenkettedikén fennállásának századik napját ünnepelhette. Akkor, január elején úgy tűnt, *beváltotta azokat a legegységibb reményeket*, amelyeket a változások kikényszerítői e radikális cseréhez fűztek.

Ez a kormány azért születhetett meg, mert a júniusi uniós választások után eltöprengő szocialista-szabaddemokrata elitcsoportok belátták, a 2002-es tandemmel biztos vereség vár rájuk. A csere mélyebben rejlő oka a baloldal évek óta hangoztatott, el- és beismert változási, újradefiniálási, újjászületési igénye volt. 2004 későnyarán és kora őszén kiforrt magát néhány olyan hét, amikor e két – nem feltétlenül egybekapcsolódó - igény eggyé válhatott. (Ennek részleteit már az előző pontokban bemutattuk, elegendő, ha csak utalunk a háttér-összefüggésekre.)

Megalakult az új kormány, s tizenegy nappal később az új szocialista vezérkar is nekiláthatott önmaga újjászervezésének. Vannak, akik e két fejleményt külön-külön elemzik, az idő azonban mindinkább összeolvasztja e változások okait és következményeit.

Az új miniszterelnök látványos be- és fellépése némileg eltakarta annak a jelentőségét, hogy kormányának *mozgástere rettenetesen szűkre szabott* – közvetlenül az előbb-utóbb beismerendő gazdasági nehézségek miatt, ami rendkívül bekorlátozza a következő évre modellezhető költségvetési kilátásokat. S nem kevésbé azért, mert elődjének két éves működése érdemi reformok nélkül telt el, miközben tehetetlennek bizonyult az ellenzék könyörtelen rohamaival szemben. Új vállalásaival az adósságállomány növekedésének terhére sáfázta ki a költségvetést, amelynek – emiatt is – megemelkedett a GDP arányában is a kamatszolgálat, s ehhez társult 2004-ben az EU-csatlakozásból következő addicionális költségvetési kötelezettség. A változást óhajtók mindezek ellenére kézzelfogható, elfogadtatható eredményeket szerettek volna látni ott, ahol egyébként már aligha lehet csodát csinálni. Ilyen esetben legalább határozottnak kellene lenni, vagy annak látszani. Vagyis egyedül a stílus, a politikai kommunikáció rendje, s maga a kormányzati viselkedés egésze maradt eredménnyel művelhető terepként. Ez ingyen van, ebben korlátlanok a lehetőségek - így hitte ezt valamennyi előd, s bele is ragadt e csapdába valamennyi...

A kérdés mármost Gyurcsány Ferenc kapcsán leegyszerűsíthető arra, hogy neki sikerül-e olyan újdonsággal előállnia, amire elődei nem voltak képesek, és a hátralévő rövid idő alatt el tudja-e hitetni a társadalom többségével, hogy hosszabb távon lényegesen többre is képes lenne, mint amit a választásokig hátralévő időben produkálni tud.

E kérdés jegyében vesszük szemügyre a kormány első száz napját, mégpedig a szimbolikus politizálás, a döntési struktúrák és a tényleges döntések tükrében.

Teljesítmény a szimbolikus politika világában

Az új kormányfő az első pillanatoktól kezdve szüntelenül hangoztatta és nyilvánvalóvá is tette, hogy baloldali elődeihez képest sokkal *erőteljesebben kíván élni a szimbolikus politika valamennyi elfogadható eszközével*. Minden valóságos és látszólagos döntését, lépését igyekszik visszavezetni az általa kívánatosnak vallott értékekre. Ebben inkább hasonlít egy másik elődjére – Orbán Viktorra -, semmint a baloldali előképekre. Ha teheti, előszeretettel mutatja meg lépései, döntései következményeit az igazságosabb, versenyképesebb társadalom felé vezető folyamat tudatos láncszemeként – akár így van az, akár nem. A szimbolikus politika megújítása szerves és meglepő darabkája volt, ahogyan az új vezetés belevetette magát '56 ünneplésébe. Egy ideig meg is dermedt a jobboldal azon része, amely már egy évtizede úgy tudja, hogy a félévszázaddal ezelőtti forradalom csakis a jobboldal öröksége. /A dermedtségből hamar átkozódás lett, de akkor már késő volt./ A szimbolikus politikai küzdelmek baloldal számára úgyszintén hagyományosan veszteséges játszmáját folytatta a miniszterelnök az *egyházak közéleti-politikai szerepének újraértelmezésekor*. Meglepő, de ebben sem állt vesztesre, sőt. Első pillantásra belebonyolódtak egy olyan jellegű konfliktusba, amiből úgy tűnt, hogy nagyon nehéz lesz eredménnyel kihátrálni. Azt minden józanul mérlegelő tudhatta, hol állnak a nagy egyházak egy olyan politikai mezőben, ahol durván törik ketté a szerkezetet. Azt azonban nem sejtették egyik oldalon sem, hogy ha ennek az aszimmetriának a kormányzati-állami hátterére nyíltan rá mernek kérdezni, akkor sokkal kisebb mértékű támogatást lehet remélni még a jobboldali társadalmi bázis soraiban is, mint ahogyan ezt hagyományosan gondolták.

A szimbolikus gyakorlatnak azonban a legerőteljesebb terepe a tömegkommunikáció, s ezen belül is az ellenzékkel való szüntelen megmérkőzni akarás. Az első száz napban Gyurcsány Ferenc e téren szolgált a legnagyobb fordulattal. Látványos népszerűség-növekedése nem véletlenül magyarázható azzal, hogy saját tábora, valamint a tévoa többség nagyon hamar pozitív módon igazolta vissza határozott politikai viselkedését. Az ellenfél oldalán természetesen nem arat sikereket, ám láthatóan nem is törekszik erre. Szembe tűnő módon, hamar megértette, hogy az ellenérdekű táborban, ha a feje tetejére áll, akkor sem fog elismerést aratni. Ilyen értelemben örökölte elődjének azt a pozícióját, amit a radikális jobboldal kijelölt Medgyessy Péter számára a D-209 után. S ez le is egyszerűsítette a lehetséges szerep-felfogást arra, hogy

- vagy az elvetélt nemzeti közép gesztusaival próbálkozik,
- vagy pedig tudomásul veszi, de el is vállalja a másik oldal teljességgel elutasító politikájának mindennapi realitásait.

Egyelőre az utóbbit választotta. (Minden elemző úgy látta a száz nap elteltével, hogy ugyan a szocialisták igen nagy kockázatot vállaltak Gyurcsány Ferenc mély vízbe vetésével, de az első résztávok eredményei a kockázatokat igazolták vissza.)

Száz nap - a struktúrák szintjén

Amekkora a változás a szóbeli politikában, legalább akkora a változatlanság a kormányzati intézmények abszurd világában. Nemhogy felszámolódtak volna a legkiáltóbb párhuzamosságok, hanem bizonyos fokig még meg is erősítettek. A kormány hét poszton is változott, ám száz nap elteltével a legkevésbé sem látható, hogy lenne bármiféle érdemi, a hatékonyság irányába történő határozott elmozdulás. Az újdonság, a gyorsan kialakított tanácsadó testületek inkább a politikai támogatásokért cserébe nyújtott presztízs-kifizető intézményeknek tűnnek, semmint a kormányzati munka optimalizálását, intenzívebbé tételét biztosító megoldásoknak. A régóta emlegetett igény, miszerint törekedni kell a kormányzati és

a pártfunkciók világos elhatárolására és a közöttük kialakítandó értelmes funkciómegosztásra, úgy látszik, továbbra is megmarad a kötelezően bevallandó önkritikák kéznél lévő lehetőségének. Kormányozni természetesen így is lehetséges, legfeljebb hallatlanul bonyolult, nehezen átlátható, és alacsony hatékonyságú. Igaz, a tisztújító kongresszus előtt két héttel Gyurcsány Ferenc aligha volt abban a helyzetben, hogy igénye, elképzelései szerinti kormányt alakítson. Azóta meg – úgy látszik -, nem volt idő ezen eszteni. Maradt tehát az, amit tizenöt éve láthattunk: a mindenkori miniszterelnök kormányoz a maga szűkebb, szubjektív ízlésű környezetével, s aztán vagy jó az ízlése - vagy nem. (Érdekes, a politikai megfigyelők, elemzőként megszólalók nagy része nem akarta észre venni annak jelentőségét, hogy az új kormányfő pártja sorsdöntő kongresszusának megtartása előtt kb. tíz nappal kellett, hogy kormánynévsort hirdessen, holott – teljesen nyilvánvaló volt az a nyomás, ami a pártbéli szerepek újraelosztása révén megterhelte a kormányalakítás-átalakítás lehetőségeit.)

Az üzemmenet szintjén tehát van kormányzás, nem jobb és nem rosszabb, mint az eddigiék. (Azért az a későbbiekben meglepne, ha a kormányfő az évtizedes cégvezetői-üzleti tapasztalatai után beérné a hatékonyság e száznapi színvonalával.)

A tényleges döntések szintje

A száz nap során három megfogható területen születtek érdemi döntések. *Egyrészt* a költségvetéshez kapcsolódóan, amelyek közül igen látványos volt a bankokkal történt konfrontáció. A tőkejövendelmek megnyirbálása, valamint a NATO-kiadások nyílt csökkentése sem volt éppen konfliktusmentes döntés. A fiatalok lakáshoz jutási új támogatási rendszerének megalkotása lesz e száz nap befejező mozzanata, s mindez együtt valóban azt mutatja, hogy a szűkre szabott keretek között is próbálnak megfelelni az igazságosabb újraelosztás kritériumának.

Másfelől az első száz nap döntései kényszeresen tapadtak a mások által kijelölt paranoia feloldásához: a népszavazási téboly racionalizálásához. Nem állítható, hogy nem volt kockázatos a választott megoldás, de tény, sikerült korlátozni és megakadályozni azon erők politikai győzelmét, amelyek nem éppen a felelősségvállalás jegyében sodorták az országot ismét fölösleges és terhes polarizációba. Fura módon, a népszavazást elemző százas nagyságrendeket képviselő politikai írások még csak nem is akarták érzékelni, s így érzékeltetni sem annak a jelentőségét, miszerint ez a kezdeményezés éppenséggel abban kaphatta meg belpolitikai fontosságát, hogy az induló, munkához látó új kormányt eleve kényszerpályára terelte. Egyedül Fricz Tamás tette meg ezt a szívességet, amikor a népszavazást megelőző hét szombatján, nagy terjedelmű Magyar Nemzetbeli írásában brutális őszinteséggel írta meg: nem a feltett kérdések a fontosak, hanem a Gyurcsány-kormány megbuktatása.

Harmadrészt, volt néhány olyan jellegű döntés, amelynek az üzenete nem volt több - igaz, kevesebb sem - mint a kormányzati szuverenitás visszaszerzésének igénye. A már említett konfrontáció az egyházi szervezetekkel, valamint a NATO-val – ilyen típusú döntések voltak. Ide tartozónak vélem az iraki kivonulás megkonstruálását is. Nem állítható, hogy teljesen egyértelmű és világos döntés volt, ám alapüzenetéből nagyon is kiolvasható volt az a szándék, miszerint az új kormány még a legkurrensebb nemzetközi/hatalmi politikai kérdésekben is szeretné megmutatni a maga szuverenitását. Mindez azért is volt babrás, mert a nemzetközi kötelezettségek meglehetősen szűkre szabták a lavírozási szabadság határait – ugyanakkor éppen e részvétel megítélésében változott nagyot az európai közvélemény hangulata. Az egy fenékkal két lovat tipikus esete játszódott le, de sikerült a mutatványt előadni...

Összességében

Gyurcsány Ferenc száz napja nyomán úgy tűnik, hogy egy *konfliktuskereső*, majd egy *konfliktuskerülő* kormány után formálódik az a harmadik alakzat, amelynek a lényegét a *konfliktusvállalás* adja. A szégyenlős, tétova politikaformálás átadta a helyét annak a határozott kormányzásnak, amely láthatóan úgyszintén megosztja a közvéleményt. Nem mindegy azonban, hogy érdemi alternatívák, valós konfliktusok jegyében, avagy pusztán hatalmi megfontolások alapján. *A Gyurcsány-kormány*nak van még jó pár hónapja arra, hogy *bebizonyosodjék: határozottsága több mint stílusjegy, mert hosszabb távon is elfogadható törekvésekért vállalják és vállaltatják az ütközeteket.* Az idő érdemi reformokra kevés, ezt tudja mindenki – hívei ugyanúgy, mint ellenfelei. Ahhoz viszont túl hosszú idő, hogy semmi se történjék. Egy választás biztos elvesztéséhez például egészen valószínű, hogy elegendő e hosszú év is. A kínáló kiutak egyike lehet az, ha ezt a kényszerű lehetőséget megpróbálják akként hasznosítani: szembesítik a Magyar Társadalmat a rendszerváltás kezdetének reményeivel, ígéreteivel s azzal, amit a mai, jócskán megváltozott történelmi-társadalmi-nemzetközi környezet kínál fel.

2004-ből visszatekintve a kezdetekre

Tizenöt évvel ezelőtt még leginkább csak a vágyak, sejtések, bizonytalan remények és ígérek szintjén volt megfogalmazható Magyarország távolabbi jövőjének mikéntje. A diffúz elképzelések – elsősorban az akkoriban talpra álló, újonnan megszerveződő politikai erőknek köszönhetően – nagyjából *négy csomópont körül* körvonalazódtak. Utólag könnyű számon kérni a korabeli erőkön naivitásaikat, de az a legbecsületesebb, ha elfogadjuk: az összeomlás bővületében egészen keveseknek adatott meg az a szépség, amelynek jegyében feltételezték az eljövendő Új Világ problematikus mivoltát. A múlttól, a szocialista ördögtől s szovjet helytartójától való megszabadulás öröme nem feltétlenül kedvezett a körültekintő gondolkodásmódnak.

A négy csomópontot a következők képezték: *jólét, piacgazdaság, demokrácia és Európa.*

A jólét az emberek természetesen az az értették, amit a saját szemükkel is láthattak. Európa szerencsésebbik felében a mindennapi élet színvonala, a fogyasztás, az elvégzett munkáért realizálható jövedelem a keleti szektorhoz képest évszázaddal előre járó színvonalat jelentett. Joggal remélhették tehát sokan azt, hogy a szocializmustól való megszabadulás egyúttal automatikusan a jólét kezdetét is jelentheti.

A piacgazdaság a gazdáltság helyett mindenekelőtt a felelős gazdálkodást, az öncélú termelés helyett a valós igények kielégítését, az állami tulajdon helyett a kézzelfogható tulajdonosi érdekeltséget jelentette. Persze, a versenyt is, amelyről azonban némi szégyenlősséggel és tudatlansággal úgy véltük, mintha annak csak nyertesei lennének – a leendő veszteségekről senki nem ejtett egyetlen szót sem.

A demokrácia igenlésében tűnt leginkább egységesnek a korabeli magyar társadalom. Egypártrendszer helyett többpártrendszert, korlátozott és manipulált nyilvánosság helyett teljes és szabad, ellenőrzés-képes nyilvánosságot, kényszeres és formális politikai részvétel helyett valóságos, közvetlen néprészvételt, diktatúra és/vagy hegemonia helyett pedig pluralizmust, az eszmék, törekvések, szerveződések sokszínűségét remélték megvalósulni.

Európáról annyit tudtunk, hogy földrajzilag ugyan közel van, de kulturálisan, a mentalitást tekintve, az elért integrációs szintet nézve s mindenekelőtt a kooperáció hatékonyságát, minőségét szemügyre véve akár mi is odatartozhatnánk... akár... miért éppen a finnek, az írek, a portugálok? Mi miért ne lehetnénk ugyanolyan jogon európaiak, sőt: Európaiak. Ebben a kontextusban „Európa” azt jelentette: nem szovjet, nem ázsiai, nem varsói szerződéses, nem

keleti, nem balkáni. Helyette integráció-, kooperáció-, fejlődés- és versenyképes nemzet víziója rajzolódott ki.

Az európai integrációs folyamatba történt bekapcsolódásunk természetesen távolról sem volt független a demokratizálódás alakulásától, mégis e kettő nemcsak időben, nemcsak az intézmények szintjén, de a megoldandó feladatok dramaturgiáját illetően is elvált, elválasztódott egymástól.

A demokrácia visszaszerzése, újbóli elsajátítása, közösen óhajtott rendje 1989-ben mindenekelőtt a hiányzó intézmények felől mutatott rikító fehér foltokat. Némi meglepetésre az alapvető intézmények mindegyike megteremtődött az 1989 szeptembere és 1990 októbere közötti, alig tizennégy hónap során. 2004-ben lényegében ugyanezen intézményi keretjátékok közepette zajlottak/zajlanak a mindennapi hatalmi küzdelmek, pedig volt itt minden. Népszavazás, pártszavazás, kormányváltás, parlamenti küzdelem, államfői vétó és alkotmánybírósági beavatkozás, ügyészségi és bírósági túlaktivitás - rendszeres erőpróbák sorozata terhelte-tesztelte hétről-hétre a másfél évtizedes berendezkedés intézményi alapjait. Nem mondható, hogy valamennyi kiállta a próbákat, azt pedig végképp naivitás lenne állítani, hogy az intézmények közötti konfliktusos érintkezés modelljei kellően rendezettek lennének. Medgyessy Péter tett ugyan tavasszal egy tétova kísérletet arra, hogy a közbeszéd középpontjába állítsa az átmenetet követő új alkotmányos rend némely kérdését, ám kísérlete – mint már ezt elemeztük -, kudarcba fulladt. Mindebből azonban nem kellene eleve arra következtetni, hogy maga a feladat ne lenne nagyon is idején való.

A demokrácia másik, mélyebb és nehezebben megragadható metszete, a részvétel és a politikai kultúra világa már sokkal több deficitet mutat másfél évtized távlatából. 1989 egyik jellemző vonása éppen az volt, hogy a tömegek – ha kellett, akkor százezrek – rendszeres jelenlétükkel, támogatásuk vagy rosszallásuk kézzelfogható részvételi jeleivel erősítették a rohamosan alakuló politikai változásokat, mégpedig a kívánatos irányba. 2004 néhány kitüntetett alkalma ugyanakkor éppenséggel azt mutatta, hogy a pártpolitikai szempontokra visszaszűkülő részvételi szféra továbbra sem nyeri el a felnőtt állampolgárok többségének tetszését. Mindez nem feltétlenül az elmúlt év tanulsága, de azt mindenképpen állíthatjuk, hogy az év két nagy megmértetése – az uniós szavazás, illetőleg a népszavazás – minden korábbinál jobban alátámasztotta a deficit részvétel problematikus mivoltát.

S ami a politikai kultúrát illeti, arról az elmúlt év jónéhány tömeges, közéleti-politikai rendezvénye több mint meglepő tanulságokkal szolgált. Nehéz beismerni, de az új magyar demokrácia másfél évtizedének hagyományteremtő ereje, mintaképző hatása, normativitása sokkal gyengébb lett, mint ahogyan ezt korábban feltételeztük. A tömeges eseményeken éppenséggel azok a gesztusok, szimbólumok, csoportszokások domináltak, amelyekről még tizenöt évvel ezelőtt is azt hittük, hogy végképp és visszavonhatatlanul elsüllyedtek a magyar nép emlékezetében. 1989-ben akadt egy-két felemelő, netán illúziókkal teli mozzanat, amikor azt lehetett remélni, nem reménytelen a Múlttal való konszenzusos viszony kialakítása. 2004-ben több alkalommal is be kellett látni, nemcsak az ország polarizálódott tartósan, de az elmúlt száz évre vonatkozóan is olyan eszmék, hitek gyökereztek meg, amelyeknek egymással való kibékítésére nem sok esélyt látni. Ebből a szempontból a népszavazást megelőző hetek kampány-küzdelmei adtak kijózanító hatású leckét mindazoknak, akik úgy vélték, hogy legalább a XX. század elemi dilemmáit illetően lehetséges valamiféle társadalmi kiegyezés. A levonható tanulság éppen az ellenkező lett: a hazai politikai kultúra továbbra is szegmentált, kevésbé reflektált és roppant szegényes mértékben diskurzus-képes. Valamennyi fontos mondanót legfeljebb a saját tábor kerítésein belül lehet vitára bocsátani, és csak akkor, ha garantált a helyeslő egyetértés.

Mindezekről nem függetlenül, de némiképpen önállóan megemlítendő a hazai nyilvánosság egy sorsdöntő metszetének alakulása. Tizenöt évvel ezelőtt a hazai médiában dolgozók többsége úgy érezhette, hogy eljött számára a sajtószabadság aranykora. Mindenről lehetett írni, mindent meg lehetett kérdezni, a politikusok partnerek voltak, a közönség érdeklődése szünni nem akarónak tűnt. A régi parancsnokok elszivárogtak a helyükről, az új tulajdonosoknak még nem volt jelentőségük, valóban korlátlanak tetszett a sajtószabadság. 2004-ben már nem lehetett arról beszélni, hogy a szabad és független közszolgálat kitüntetett alakítója lenne a politikai-közéleti erőtereknek. S nem azért, mintha a közszolgálat eltűnt volna, hanem mindenekelőtt azért, mert a bulvárosodás feltartóztathatatlan térhódításának körülményei között mind kevesebb jelentősége van annak, mit mond, ír, mutat meg a közszolgálat. S ahogyan egykoron – 1989-ben – maga a politikai szféra is igyekezett radikálisan alkalmazkodni a sajtószabadság körülményeihez, s a régi/új politikai osztály is naponta tanulta a nyilvános szereplés elemi kellékeit, úgy most is ez a helyzet. A politikai osztály ezúttal is tanul, de most már a bulvárosítás, a szórakoztatóvá válás, az önmagában véve esemény-értékűvé avanszálódás manírjait sajátítja el.

Demokratizálódásról tehát továbbra is bizakodva beszélhetünk, de hozzá kell tennünk: tizenöt évnyi tapasztalattal a hátunk mögött 2004 megerősítette, hogy nem lehetséges a demokrácia olyan adott állapotának elérése, amely után már nem kellene a kezdetekhez hasonlatos felelősséggel, rekonstrukciós szándékokkal, eltökélt erőfeszítésekkel újratermelni a demokrácia megbízható működéshez szükséges alapvető intézményeket.

S végül, az egykori remények közül az látszik teljesülni, ami akkoriban a legmesszebben lévőnek látszott: Európa. A mögöttünk hagyott évben többszörösen is pecsét került hazánk uniós tagságának megfellebbezhetetlen tényére. Május elsejétől teljes jogú tagokká váltunk, s hat héttel később már meg is választhattuk brüsszeli képviselőinket. Az év hátralévő hónapjaiban pedig a legkülönbözőbb bizottságokban, tisztségekben foglalhattak helyet a magyar képviselők, akik fontos megbízatásokkal erősíthetik uniós pozícióinkat. Talán ma már senki sem hiszi el, de a korabeli közvélemény-kutatások adatait böngészve kitűnik, hogy a másfél évtizeddel ezelőtti magyar lakosság a többi változáshoz képest ennek az újra integrálódásnak adott a legkevesebb esélyt. Vitathatatlan, ez a tagsági viszony nem úgy alakult, mint ahogyan egykoron, a korábbi reform-éltanuló ország pozíciójának jogán reméltük, hanem olyan csoportos csatlakozás révén, amelynek motívumaiban a globális nagyhatalmi érdekek domináltak - félreérthetetlenül. Talán nem is olyan nagy baj ez, mert felhívhatja nemcsak a közvélemény, de a politikai osztály figyelmét is annak jelentőségére, hogy Magyarország - akár tudomást vesz erről, akár nem – a külső, szélesebb európai megítélés szemszögéből nézve szerves része egy olyan régióknak, amelynek meglehetősen egységesek a megítélési kritériumai.

Összességében 2004 egyszerre mutatta fel a tizenöt év egészével való kontinuitás nagyon fontos jegyeit, de a másfél évtizednyi fejlődés meglehetősen törekeny mivoltát is. A bemutatott fordulatok mindegyike meglehetősen sok esetleges momentumot tartalmazott, s a történelmi kihívások méreteihez mérten meglehetősen kevés olyan szerves, meggyökerezett, visszafordíthatatlanul intézményesedett alapot, amely nyomán az elemző azt állíthatná: Magyarországon véglegessé és visszafordíthatatlanná rögzült a rendszerváltás folyamata. A mögöttünk hagyott év sok szempontból újraformálta a hatalmi-politikai szféra versenyfeltételeit, a fordulatok egy része az ellenzéknek, más része a kormányon lévőknek kedvezett. A következő - sorsdöntőnek ígérkező – megmérettetés, a 2006-os választások előtt annyiban tisztábbá vált a képlet, amennyiben mind a két oldalon mindent megtesznek a végső győzelem érdekében, noha újabb tartalékok megmozdítása már egyik oldalon sem remélhető. Mindent tudunk, mindenkit ismerünk, mindent hallottunk és láttunk már. Meglepetések nem

várnak ránk, s az elmúlt másfél évtized nyomán ez sem kevés... Igaz, nem is túl vigasztaló kilátás.

De nem is reménytelen. Gyurcsány Ferenc helyesen érzett rá a „rendszer váltásnak vége” – típusú politikai diskurzus termékeny mivoltára. (Csak halkán jegyezzük meg, ezzel kísérletezett már Orbán Viktor is, ő különböző okok miatt nem tudta kihozni ebből a fordulatból azt a politikai kapacitást, ami egyébként valóban benne rejlik. Ebből nem az következik, hogy maga a feladat reménytelen lenne.)

Még jóval a kampány előtt alaposan át kellene gondolni, hányadán állunk a rendszer váltás kezdetén vizionált Négy Nagy Ígérettel, mi teljesült mindezekből, hogyan? S legfőképpen: hogyan fogalmazhatnánk meg ÚJRA, tizenöt év elmúltán - ugyan ezt a négy értéket? Mit jelent és jelenthet ma a piac, a verseny, a demokrácia, mit jelent Európa azok után, hogy mi is alkotó részei vagyunk? Mit jelent a Jólét ma? Azoknak, akik elérték, s azoknak, akiknek rettentően korlátozott lehetőségeik vannak?

Hisszük, nemcsak azt kellene hirdetni, hogy véget ért a rendszer váltás, mert ez bumeráng-módon is elsülhet. Úgy kellene finomítani ezt a patetikus entrée-t, hogy befejeztük azt, amiről homályosan, de mindannyian egyet gondoltunk 1989 táján, az előző rendszer bukásakor. Az lett belőle, ami. Mindez nem ment bennünket föl ama felelősség alól, hogy másfél évtizednyi tapasztalatokkal a hátunk mögött ne definiáljuk újra egykori alapértékeinket. Meg kell mondani: mit vélünk ma ezekről, milyen legyen a következő évtizedben, s legfőképpen: hogyan lehetséges konszenzust teremteni az újbóli értelmezés köré.

Erre elég lehet egy év, másra sem.